

Gábor Péter

A JUGOSZLÁVIÁNAK FIZETENDŐ MAGYAR JÓVÁTÉTEL (1945–1949)

1. Bevezetés

Magyarország a második világháborút követően összesen 300 millió amerikai dollár értékben volt köteles jóvátételt fizetni szomszédjainak, ebből 200 millió a Szovjetuniót, 70 millió Jugoszláviát, 30 millió pedig Csehszlovákiát illette. A jóvátételi kötelezettségről már az 1945 januárjában aláírt fegyverszüneti egyezmény is említést tett, a tárgyalások azonban jócskán elhúzódtak, csak a Szovjetunióval jött létre megegyezés viszonylag hamar, 1945 júniusában. A másik két állammal erre 1946 tavaszáig várni kellett. Politikai és gazdasági természetű nézeteltérések egyaránt nehezítették a megállapodás megkötését. De nem kevésbé volt lényeges az a körülmény, hogy a hatalmas, 200 millió dolláros szovjet követelés önmagában is teljesen ellehetetlenítette a magyar gazdaságot, mely a háborús károkat sem tudta még teljes mértékben kiheverni. A magyar fél a tárgyalások kezdeti időszakában többször is hangsúlyozta, hogy amíg a szovjetekkel nem születik végleges megállapodás, addig érdemi szállításokat sem Csehszlovákia, sem pedig Jugoszlávia felé nem tud vállalni.

Jugoszlávia helyzete a közép-európai térségben már 1945-től különlegesen számított. Jórészt önerőből történt felszabadulása, berendezkedése és geopolitikai helyzete megkerülhetlenné tette a régióban. Belgrád 1948 elejéig, ellentétben például a csehszlovák vezetéssel, kimondottan baráti viszonyt ápolt Magyarországgal és a többi kelet-európai állammal is. A magyar kormány még Tito segítségére is számított például a Csehszlovákiával kötendő lakosságcsere-egyezmény előkészítése körül, példaként állítva annak jóval mérsékeltebb nemzetiségi politikáját (amelyben, ellentétben a csehszlovák intézkedésekkel, nem nyilvánították kollektív bűnösnek a magyar lakosságot). A szovjet támogatást maguk mögött tudó és a hatalom átvételére folyamatosan készülő magyarországi kommunisták előtt is, mint követendő irány, sokáig a jugoszláv berendezkedés lebegett. Mivel azonban itt a felszabadulást követően közvetlenül, minden átmenet nélkül alakult ki a kommunista rendszer, a teljes más körülmények között kibontakozó és az eredetileg hosszabb átmeneti idősakkal is számoló magyar pártvezetés közvetlenül nem követhette Tito példáját.¹

¹ Ripp Zoltán: Példaképből ellenség. A magyar kommunisták viszonya Jugoszláviához, 1947–1948. In: A fordulat évei 1947–1949. Szerk.: Standeisky Éva et al. 1956-os Intézet, Budapest, 1998. 46.

A testvérpártok közötti viszonyt sokszor a pártvezetők egymással kialakult személyes viszonya is meghatározta, de még inkább irányt szabott ennek a Szovjetunió éppen aktuális álláspontja, s ez a jugoszláv-magyar relációban is érvényes volt. Ahogy Moszkva és Belgrád viszonya mind feszültebb lett, úgy vált egyre fagyosabbá a budapesti pártvezetés és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ) közötti hangnem is.

Sztálin különösen nehezményezte, hogy Titóék politikája — mind a jugoszláv belpolitikai, mind a nemzetközi viszonyokat illetően — mind gyakrabban ütközik a szovjet elképzelésekkel és érdekekkel, ami 1948 tavaszára már a felszínre is megmutatkozó, súlyos ellentétekhez vezetett. A Tájékoztató Iroda (Kominform) júniusi határozata, majd a későbbi, JKSZ-t kizáró döntés már valódi hidegháborús légkörben, kölcsönös fenyegetőzésekkel és egymás ellen életbe léptetett szankciók közepette zajlott. Ennek természetesen hatása volt a jóvátételi kötelezettségek teljesítésére is. A jóvátételi egyezményben foglaltak mind erőteljesebb negligálása, majd a szállítások teljes felfüggesztése annak következménye is volt, hogy az időközben a hatalmat megszerző kommunista vezetés mindenkor híuen követte az aktuális szovjet irányvonalat, ez pedig 1948 végéig a Jugoszláviával való teljes politikai-gazdasági szakítást és a Tito-rezsim teljes karanténba helyezését jelentette.

2. Az előkészítő tárgyalások 1945-ben

Jugoszlávia 1945 júliusában vette fel a kapcsolatot a magyar illetékesekkel a jóvátételi tárgyalások előkészítése végett. Ekkor ismertették a Londonból kapott információt az összességében százmillió dollár értékű jugoszláv-csehszlovák jóvátétel 70:30 arányú felosztásáról is. Akárcsak a másik két ország esetében, most is a Pokorny Hermann vezette Jóvátételi Kormánybizottság (JK) tárgyalta a belgrádi küldöttséggel. Először a szállítási nehézségek, illetve az árkérdés került szóba. A felek közti véleménykülönbség abból adódott, hogy a JK szerint az árakat a szállításokkal összefüggésben, a jugoszlávok szerint viszont azoktól függetlenül kellene kiértékelni.

Déli szomszédunk ipari téren elsősorban vasúti berendezéseket követelt, mert a jugoszláv vasúti hálózat a háború végén még a magyarországinál is rosszabb állapotban volt. Hazánk felé is csak akkor indulhatott el a vasúti szállítás, ha az ide vezető vágányokat már kijavították. A jugoszláv delegáció hangsúlyozta, hogy mindenképpen megvizsgálják majd a magyar fél által a közeljövőben átadandó árkalkulációkat is, ám ők is tisztában voltak azzal, hogy ez a munka időigényes. Ezért úgy vélték, a szállításoknak még az árkérdés tisztázása előtt meg kellene indulniuk. Magyar részről felvetődött a jóvátételtől független áruforgalom megindítása is, „*a két ország közötti jó viszonyra tekintettel*”.² Nyersanyagokra, főleg ércekre éppen a jóvátételi gyártások megkezdéséhez is égető szüksége volna Magyarországnak. Jugoszláv részről ezzel egyetértettek,

² Jegyzőkönyv a SZEB jugoszláv tagozatának kiküldötteivel a Jugoszlávia számára szállítandó jóvátételi szolgáltatások tárgyában. Budapest, 1945. július 6. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL) Z 12 96. (volt 30.) doboz, 220. lap.

éppen ezért (is) sürgették a vasúti anyagok szállítását... (A követelés többi része egyelőre általánosságban megfogalmazott árulista volt.)³

A Weiss Manfréd Művek nemcsak szovjet, de jugoszláv irányban is jelentősen kivette a részét a jóvátételi cikkek gyártásából. A jugoszláv küldöttséggel így alkalmasint a helyszínen, a csepeli gyárban is tárgyaltak. Noha a szovjet megrendelések súlya meglehetősen leterhelte a céget, előzetes megállapodás született arról, hogy a WM az év végéig 50 t villamoshegesztő-elektrodát három-, autogénhegesztő-elektrodát pedig négyféle minőségben szállít le, összesen 120 tonnát. Továbbá 40 literes, normál méretű oxigénpalack legyártását is vállalja, november végéig 1000 darabot. A Rima cég (Salgótarján) 40 tonna hengerhuzal elkészítését vállalta, de a jugoszlávok ezeken kívül még bányasíneket is kértek. Mellékletként átnyújtottak egy 94 tételes listát azokról az árucikkekről, amelyekre sürgősen szükségük volna, ezek között szerepelt gépi berendezés, alkatrész és vetőmag is, egyszóval a legkülönbözőbb árucikkek.⁴

A jugoszlávoknak ugyancsak fontos hegesztő- és víz alatt vágó berendezéseket, hegesztőszeművegeket, hegesztődinamókat, légkompresszorokat ajánlott fel a Lakos és Székely Speciális Gépek Gyára, illetékesei azt is közölték, hogy mindezt akár rövid határidővel is le tudnák szállítani. Nyomatékosítva felajánlásukat, egy termékkatalógust is a bizottságok rendelkezésre bocsajtottak (ami valószínűleg még a békeidőkből származott), és az a jelenlévők egyöntetű véleménye szerint igen érdekes termékbemutatónak bizonyult, igényesen megszerkesztve, képekkel, és mellettük a megjelenésekor érvényes árakkal. Termékeik között megtalálhatóak voltak például szűrők, légtisztító berendezések, kompresszorok, festékszóró pisztolyok stb. A cég, sok társával ellentétben, a jóvátételi megrendelések körüli előkészületek során meglehetősen felkészültnek bizonyult.⁵

Egy másik komoly mültra visszatekintő vállalat, a Hofherr és Schranz gyár már ekkor igen komoly tételekre kapott megrendelést jugoszláv jóvátételre. Egy német nyelvű dokumentum szerint 25.850 tonnányi áruról (traktorok, alkatrészek, egyéb gépi berendezések) volt szó, a 15 százalékos felárral együtt összesen 18.974.400 dollár értékben.⁶ Az nem derült ki, hogy ebből a hatalmas mennyiségből az üzem végül is mit gyártott le. Ezt követően — vélhetően a szovjet oldalon fennálló túlzott leterheltség miatt is — a belgrádi küldöttekkel komolyabb megbeszélésekre már csak az ősz folyamán került sor.

A jugoszláv tárgyalódelegáció vezetője, *Obrad Cicmil* ezredes 1945. október 3-án nyújtotta át kollégájának, Pokorny Hermann jóvátételi kormánybiztosnak a jugoszláv kormányzat konkrét jóvátételi követeléseit. Ezekkel kapcsolatban a magyar fél többnyire negatív választ adott. Vasúti anyagokból az or-

³ Jegyzőkönyv a SZEB jugoszláv tagozatának kiküldötteivel a Jugoszlávia számára szállítandó jóvátételi szolgáltatások tárgyában. Budapest, 1945. július 6. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 219–225. lap.

⁴ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételi bizottság részéről Lovrics mérnökkel tartott tárgyalásokról. Budapest, 1945. július 28. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁵ Lakos és Székely Speciális Gépek Gyárának levele. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. Budapest, 1945. július 24. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁶ Német nyelvű összefoglaló 1945. augusztus 27-i keltezéssel. Teljesen jelöletlen irat, a többitől elválasztva, külön borítékban. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

szág a Szovjetunió felé sem tudta teljesíteni annak 1945/46-ra vonatkozó követeléseit, így jugoszláv irányból minden ilyen irányú kérést elhárított. A mezőgazdasággal kapcsolatban is felhívták a figyelmet arra, hogy a Vörös Hadsereg ellátása igen komoly terhet jelent, így egyelőre ezen a téren sem tudnak újabb kötelezettséget vállalni. Mindezek ellenére a magyar kormány kinyilvánította, hogy akárcsak Csehszlovákia esetében, a jugoszláv féllel szemben is eleget kíván tenni kötelezettségeinek, a fenti okokra hivatkozva azonban türelmi időt kért.⁷ A délszláv küldöttséggel a különböző szakmai csoportokban magyar részről az alábbi személyek vezetésével folytak a megbeszélések:⁸

Vasúti anyagok: *Bíró György* miniszteri osztálytanácsos,
 Folyami hajók: *Tóth Béla* műszaki tanácsos,
 Elektrotechnika: ugyancsak *Tóth Béla* műszaki tanácsos,
 Gépek: *Pattantyús A. Dénes* főmérnök, *dr. Imre József* miniszteri osztálytanácsos,
 Fémekek: *Szele Mihály* miniszteri tanácsos, *Ákos Frigyes* műszaki tanácsos,
 Hajtóanyagok: *Gombos Zoltán* olajügyi kormánybiztos, *Királdi Ákos* főtanácsos és *Major Gábor* miniszteri tanácsos,
 Vegyészet, gyógyászat, orvosi műszerek: *Dublinszky Ede* főmérnök, *Fábri József* műszaki tanácsos,
 Textil: *Varsányi Gyula* miniszteri osztálytanácsos, *Markovits István* miniszteri tanácsos,
 Mezőgazdasági gépek: *Cser Gábor* mérnök, *Rázsó Gábor* miniszteri tanácsos (Földművelésügyi Minisztérium).

Az 1945. október 30-án tartott megbeszélések fő témája a mezőgazdasági gépek kérdése volt. A jugoszlávok némiképp módosították korábbi igényeiket, a szállítási határidőket azonban nem, mivel utóbbira már nem volt felhatalmazásuk. Ragaszkodtak viszont az előírt mennyiség egyharmadának 1947. január 20-áig történő leszállításához. Magyar részről hangsúlyozták, hogy a szovjet jóvátételi szállítások által okozott anyagellátási nehézségek még a szállítások 6 éves egyenletes elosztását sem teszik lehetővé. A jugoszlávok kilátásba helyeztek bizonyos könnyítéseket, elsősorban a sok anyagot, de kevés munkaerőt igénylő tételek (pl. mezőgazdasági kéziszerszámok) esetében. Ezek vagy későbbi időpontban kerülnének leszállításra vagy megfelelő ellentételezés esetén törölnék őket a listáról. Így a felszabaduló anyagmennyiség felhasználásával más tételekből többletgyártás is megoldható lenne (elsősorban traktorokra és cséplőgépekre gondoltak). A magyar bizottság felvetette, hogy Jugoszlávia esetleg a jóvátételi cikkekhez szükséges faanyag és réz egy részét vagy egészét is előzetesen rendelkezésre bocsáthatná, amit Magyarország egy későbbi időpontban további készgyártmányok leszállításával kompenzálna.⁹

⁷ A SZEB Jugoszláv Delegációja elnökének. Budapest, 1945. október 18. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 72–73. lap.

⁸ Jugoszláv jóvátételi tárgyalások csoportos beosztása. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. Budapest, 1945. október 23. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁹ Jegyzőkönyv az 1945. október 30-án a jugoszláv jóvátételről folytatott tárgyalásokról. Budapest, 1945. október 30. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

A hónap folyamán még számos, a gyártókapacitások és a nyersanyag szempontjából stratégiai jelentőségű termékcsoport ügyében történtek egyeztetések. Pokornýék nem zárták ki, hogy néhány tétel az első évben is szállítható lenne (pl. háromfázisú generátorok), a legtöbb azonban csak a második évtől jöhet csak számításba (többek között az olajkapcsolók is), de akadt olyan áru, amit korábban soha nem gyártottak Magyarországon, így szállítása biztosan nem lesz lehetséges 1946-ban sem (pl. vevőkészülék meteorológiai szolgálatra). Olyan tételeket sem tudtak ígérni, amelyeket a jelenlegi helyzetben belátható időn belül Magyarország nem lesz képes szállítani (így pl. acélsöveket sem).¹⁰

Október végén további megbeszélésekre kerül sor, melyek középpontjában az október 3-án átnyújtott jugoszláv kívánságlista állt. November harmadikára külön tárgyalási napot iktattak be, ahol Magyarország megadhatta a lehetséges szolgáltatásokat és az azokra vonatkozó árajánlatokat. A jugoszláv fél kérésére erőltetett menetű tárgyalások zajlottak, mivel minél előbb meg kívánták ismerni a magyarok szállítási lehetőségeit, és ennek eredményétől tették függővé a további lépéseket. A megbeszélések léghőre mindazonáltal barátságos volt, a jugoszláv bizottság meglehetősen előzékenynek mutatkozott és egyetlen magyar javaslatot sem utasított vissza azonnal. Hiányolták ugyanakkor az Iparügyi Minisztérium által állításuk szerint még hónapokkal korábban aláírt szénszállítási egyezmény betartását. Százezer tonna szén és 4000 tonna kocsz szállításáról állapodtak meg, de úgy, hogy 1946. március elsejéig Magyarország csak napi 20 vagon szemet szállít majd. A magyar bizottság egyik tagjának véleménye szerint a jugoszlávok pontosan ismerték a magyar gazdaság helyzetét, és néhány termék esetében az alkudozások során megkísérelték zavarba hozni a magyar előadókat. Tévesen informálódtak ugyanakkor a szovjet jóvátételi egyezménnyel kapcsolatban, így az ipari és mezőgazdasági kapacitásokat is rosszul mérték fel. (A magas szovjet igények nem jelentették azt, hogy az ország ezeket teljesíteni is tudja.) Néhány megbeszélés egyébként kissé kaotikusra sikeredett: egyes kérdések megvitatásakor nem kevesebb, mint ötven fő zsúfolódott össze a tárgyalóteremben, a témát felvezető előadók gyakran késtek és sokszor nem voltak megfelelően felkészültek, a tömegben pedig nagy volt a hangzavar, ez pedig megnehezítette a tárgyalások menetének folyamatos követését és érthető módon feszültségeket is okozott.

Technikai vonalon a magyar javaslat gépekkel és felszerelésekkel szeretne volna kiváltani a nyersanyagok szállítását, melynek célja volt többek között *„meggátolni komplett gyárberendezések szállítását és ezzel a jugoszláv ipar túlságos megerősödését előmozdítani.”* Úgy számoltak ugyanis, hogy a kisebb műszaki cikkek egyenkénti átadása kevésbé veszélyezteti a magyar ipar pozícióit azokon a területeken, ahol az nagyobb volumenű exportra volt képes.¹¹

Jugoszláv részről felmerült egy javaslat, amely szerint a határ mentén 40.000 tonna cukorrépát vethetne el a magyar fél, a termést pedig jóvátétel gya-

¹⁰ Lista a Jugoszláviának szállítandó elektromos berendezésekről és alkatrészekről. Budapest, 1945. október 27. és 29. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

¹¹ Összefoglaló feljegyzés az október 29–31. között lefolyt magyar-jugoszláv jóvátételi tárgyalásokról. Jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 2. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 91–99. lap.

nánt átadná. Csakúgy, mint Csehszlovákia esetében, hajók átadása is szóba került. A jugoszlávok úgy vélték, Magyarország a Passau környékén horgonyzó hajópark egy részét Jugoszlávia rendelkezésére bocsáthatná. A magyar válasz diplomatikusan úgy szólt, hogy ezt a kérdést nyitva hagyják, de érzékeltették, hogy sem a nemzetközi helyzet, sem az ország helyzete nem teszi lehetővé egyetlen vízi jármű átadását sem. (Ahogy a csehszlovákok sem értek el eredményt ebben a kérdésben.)

A magyar delegáció a fentiekén túlmenően azért igyekezett gesztusokat is tenni, ezért felajánlotta, hogy a szénszállítások csökkenését ellensúlyozandó vízierőművet építene a Dráván, melynek értékét felerészben beszámíthatná a jóvátételbe. Cicmil nem zárkózott el az ötlettől, de kijelentette, az erőmű kérdését a jóvátételen kívül kívánják megvitatni, mivel a szállítandó szénre mindenképpen szükségük van. Magyar részről felmerült továbbá, hogy a szovjet jóvátételi megrendelések miatt valószínűleg szükség lesz új hajógyár építésére, ez pedig 2–3 év múlva, a szovjet kötelezettségek teljesítését követően Jugoszláviának is építhetne új hajókat. A mezőgazdasági gépipar általános nyersanyaghiánya miatt viszont Magyarország kért segítséget déli szomszédjától, Cicmil ebben az esetben sem tartotta kizártnak az együttműködést. Itt egyébként felmerült egy licencjogi vita is egy Weiss Manfréd által kifejlesztett berendezés körül, mely a világon egyedülállónak számított, ezért Magyarország nem kívánta annak gyártási jogát ellenszolgáltatás nélkül, a jóvátétel keretében átadni.

Néhány fontosabb agrártermék esetében magyar részről a következő felajánlások hangzottak el:

Termék	Felajánlott mennyiség (tonna)	
	1946	1947
Búza	750	1000
Zab	400	500
Rozs	100	150
Árpa	75	100
Köles	75	100
Hajdina	25	25
Ipari magvak	-	-
Takarmánynövények	Mennyiségi megjelölés nem történt	
Konyhakerti magvak	-	-
Állatok	Sertés, juh 2 évig, ló és szarvasmarha 4 évig nem szállítható	

Hasonló összegzés készült az ipari termékek felajánlásáról (tonnában):

Év	Szén (kizárólag pécsi)	Koksz
1946 (március 1-jétől)	140.000	4.000
1947	160.000	5.000
1948	190.000	6.000

Év	Szén (kizárólag pécsi)	Koksz
1949	220.000	6.000
1950	240.000	6.000
1951	260.000	7.000
Összesen	1.210.000	34.000

A jugoszlávok jelezték, hogy a korábbi ipari előszállításokat csak értékében számolnák el, súlyban nem. Olaj kérdésében a magyar fél felhívta a figyelmet, hogy csak a szovjetek beleegyezésével rendelkezhettek a készletek felett, amennyiben a jugoszlávok ragaszkodnak az olajszállításokhoz, forduljanak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőségéhez. A magyarországi olajtermelés már 1938 óta egyfolytában csökkent (legfeljebb évi 800.000 tonna volt), ezért az olajügyben illetékes szakemberek szerint „csak az eddigi szerződéseink mérséklése estén vállalkozhatunk a szállításra.”¹² Mivel a szövetségesek egyelőre nem voltak hajlandók feloldani a dunai hajózási zárlatot, a passai hajókból végül egyetlen darabot sem lehetett átadni. Kapacitás hiányában ezért az új építésű vízi járművek esetében 10 havonta 1–1 uszályt vagy tankhajót tudott felajánlani Magyarország, de csak a hajótest elkészítését vállalták, a motorok összeszerelését és beépítését már nem.¹³

A Földművelésügyi Minisztérium a bizottságilag, árucikkenként megállapított pengőárakat átszámolta ugyan dollárra, ám azok mellett az eredeti pengőösszegek is szerepeltek, mivel a jugoszlávok sürgetése miatt nem maradt idő a pénzügyi tárcával történő egyeztetésre. Így a délszláv küldöttség láthatta az árszámítások legsebezhetőbb pontjait. Az ipari árakat ugyanakkor még nem dolgozták ki, az Iparügyi Minisztérium időt is kért a kalkulációk elkészítéséhez, melyeket a jóvátételi termelésben érdekelt gyárak és vállalatok végeztek az 1938-as termelői árak figyelembe vételével, csakúgy, mint a szovjet megrendelések esetében. A minisztérium ezeket számította át dollárra (az előzetes megbeszéléseken november 7-ére ígérték a munka befejezését). Mivel a jugoszláv képviselőknek nem volt felhatalmazásuk az árkérdések körüli döntéshozatalra, a magyar javaslatokat először Belgrádba küldték el.¹⁴

Az 1945 nagyobbik részében uralkodó zűrzavar miatt számos jugoszláv megrendelés csak jóval később jutott az illetékesek tudomására, és ezek miatt időnként komoly zűrzavar jelentkezett a jóvátételi dokumentációk vezetése körül, sok esetben még az őszi folyamán is előfordultak a hivatalos szerveket megelőző egyezkedések. Ez pedig időnként meglehetősen extrém szituációkat is eredményezett, amit az MNB szóvá is tett. „*Minthogy a jugoszláv jóvátételi előszállításoknál legutóbb már — közszükségleti cikknek egyáltalán nem minősíthető — perzsaszőnyegek megrendelése is előfordult; a Bank képviselője a fentieket újólág kifogás tárgyává tévén, felkéri az IKART-ot annak mielőbbi közlé-*

¹² Összefoglaló feljegyzés az október 29–31. között lefolyt magyar-jugoszláv jóvátételi tárgyalásokról. Jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 2. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 94. lap.

¹³ Uo.

¹⁴ Összefoglaló feljegyzés a csehszlovák és jugoszláv jóvátételi szállításokra vonatkozó árkérdésekről. Budapest, 1945. november 5. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 95–96. lap.

sére, hogy mi ment ki és milyen összegben jugoszláv előszállításokra.”¹⁵ Eközben azonban kritikus ponton voltak a szovjetekkel zajlott megbeszélések is, ezért Pokorny azt javasolta, hogy akárcsak Csehszlovákia esetében, a bizottság itt is halogassa a végleges megegyezést. Az újjáépítési tárca pedig egyenesen a szállítások leállítására szólított fel.¹⁶

A magyar fél, a jugoszláv csoportbeosztást alapul véve (melyben kilenc tételt jelöltek meg), tervezetben foglalta össze az 1947. január 20-áig feltételesen teljesíthető jóvátételi szállításokat. A megvalósíthatóság nagyban függött a nyersanyag, a munkaerő és a kapacitások meglététől, ezért nyomatékosan felhívták a figyelmet arra, hogy a fenti tényezők nagyfokú bizonytalansága miatt a tényleges leállításra nem tudnak garanciát vállalni.

A vas- és acélipar, mint oly sok más terület, teljesen le volt kötve a Szovjetunió felé. 1946-ban is csak akkor volna lehetséges az iparág termékeinek jugoszláv igények szerinti leszállítására, ha a szovjetek erre a célra átirányítanának 25 tonna acélt – hangzott el a magyar delegáció részéről. Mivel ebből a mennyiségből csak igen kevés árucikk állítható elő, kérték a jugoszlávokat, hogy az igényelt szállításokat fontossági sorrendben tüntessék fel. A teljesítéshez azonban ugyancsak nélkülözhetetlen volt a korábban is Jugoszláviából behozott vasérc, amelyet Magyarország további áruszállításokkal kívánt kompenzálni. *„Ezt a mindkét országra oly fontos érdeket szem előtt tartva; saját újjáépítésünkre fenntartott termelésből 1946-ban még további 15.000 tonnás keretben szállítanánk vas- és gépipari termékeket jugoszláv érc ellenében.”* A kilenc tétel mellé a magyar fél egy tizediket is javasolt: az általunk ajánlott ipari gyártmányok, berendezések kategóriáját.¹⁷

Utóbbiakban legkülönbözőbb villamossági cikkekről esett szó, egyes tételeket rövid távon is gond nélkül szállíthatott Magyarország (a csekélyebb értékű és kisebb ráfordítást igénylő termékek voltak többségben), más áruk átadását 1946-ban még nem vállalták, de jelezték, hogy a későbbiekben szállításuk már valószínűleg már zökkenőmentesen teljesíthető lesz. Végül a magyar fél kérte bizonyos áruk törlését, mivel kapacitás- vagy anyaghiány (esetleg mindkettő) miatt a szállítás közép távon sem volt garantálható, egyes esetekben azonban szóba jöhetett a termék helyettesítése. A jugoszláv fél kijelentette, összességében kompromisszumokra kész és a legtöbb esetben beleegyezését adja a magyar javaslatokra, ill. mérsékli korábbi igényeit, hogy legalább minimális mennyiség leszállításra kerülhessen a számukra fontos tételekből. Sőt, néhány termék (pl. a háromfázisú szinkronmotorok kontingense) az ő kérésükre lett törölve.¹⁸

November folyamán az Iparművek Képviselője Államérdekű Részvénytársaság (IKART) több alkalommal is jelezte, hogy a jugoszláv szénszállítások kö-

¹⁵ 35. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. november 9-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 9. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 115. lap.

¹⁶ 34. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. november 7-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 7. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 114. lap.

¹⁷ Választerv a jugoszláv delegációnak. Jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 9. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 121–122. lap.

¹⁸ Jegyzőkönyv a jugoszláv jóvátételi szállítások 70–155. pontjával kapcsolatban (villamossági cikkek). Budapest, 1945. október 31. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

rül továbbra is nagy a zűrzavar. A cég ugyanis csak egy részét ellenőrizte a folyamatoknak, egyesek pedig, mint például a pécsi szénbánya, már 1944 decemberében is szállítottak szenet a jugoszlávoknak, akik ezért pengővel fizettek. Akárcsak Csehszlovákia esetében, jugoszláv vonalon sem volt többé rentábilis az elértektelenedő nemzeti valutával történő fizetés, ezért a további, pengővel ellentételezett szállításokat felfüggesztették.¹⁹ A jugoszlávok kifogásolták, hogy a már jóval a döntést megelőzően, október 26-án leállt a magyar szénkivitel. Magyarországon ekkor naponta 1450 tonna szenet termeltek, ebből csak az államvasutak igénye 1000 tonna volt, de pécsi erőmű, illetve a budapesti gázgyár is az elsődleges nagyfogyasztók között volt. A szállítások felfüggesztése előtt Jugoszlávia napi 400 tonna szenet kapott Magyarországtól. A magyar fél egy korábbi ajánlatában a következő tételek szerepeltek: naponta 200 tonna szén, 50 tonna kokszt Pécsről, valamint további 150 tonna szén Salgótarjánról történő szállítása. Ezt a jugoszlávok nem fogadták el és ragaszkodtak a napi 400 tonnás pécsi szénkvótához. Az iparügyi tárca illetékesei vizsgálták a kérdést, ám közben kiderült, hogy félreértés történt: Pokornýék nem azt kérdezték a JK részéről, hogy mi volt a korábbi gyakorlat (azt ők is ismerték), hanem hogy konkrétan milyen szerződést kötöttek annak idején a jugoszlávokkal, és hogy az konkrétan hogyan lett végrehajtva.

A magyarországi szénhelyzethez egyébként nagyban hozzájárult a két vezető szovjet (irányítású) szerv, a SZEB és a Magyarországi Szállítások Hivatalának (MSZH) rivalizálása is, akik sokszor egymással homlokegyenest ellenkező utasításokat adtak ki. „Például a közelmúltban az MSZH átírt a kormányhoz, hogy a jóvátételi üzemeknek miért nincs szénük. Ugyanekkor a SZEB a Magyarországon állomásozó Vörös Hadsereg részére december hóra sürgősen 40.000 tonna szenet követelt.” A jóvátételi kormánybiztos megbeszélést folytatott Gordon Ferenc pénzügyminiszterrel is a szállításokra vonatkozó halasztási kérelem ügyében, aki azonban csak hosszas vizsgálat után tartotta támogathatónak a tervezetet. Ez egyébként nemcsak a Szovjetunióra, hanem Csehszlovákiára és Jugoszláviára is vonatkozott. Pokorný ezt követően közvetlenül Tildy Zoltán miniszterelnökhöz fordult. Tildy álláspontja az volt, hogy amíg nem ismert előtte az ország pontos gazdasági helyzete, addig nem lép az ügyben. A tárgyalóbizottságot pedig felszólította, hogy a csehek és a jugoszlávok esetében továbbra is halogató taktikát folytasson addig, amíg a szovjetekkel nem alakul ki valamiféle megegyezés.²⁰

A megbeszélések során szóba került komplett élelmiszeri berendezések legyártása és leszállítása. A magyar fél a későbbiekben (mindenképpen csak 1946-tól kezdődően) elvi ígéretet tett egy napi 200 t kapacitású étolaj- és margarin-gyártó berendezést szállítására (kivéve az olajkeményítő részleg egy részét, mivel az külföldi szabadalmi oltalom alatt állt). A berendezés értékét 6 millió dollárra taksálták, ehhez még hozzáadódott a helyszíni szerelési munkálatok költsége. (Az akkori forgalmi adó mértéke egyébként 5% volt!)²¹ A fenti gyártósoron

¹⁹ 39. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. november 19-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 19. MNL OL XXIX–L-1-m 27. doboz, 134–135. lap.

²⁰ 42.sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. november 26-ai üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 26. MNL OL XXIX–L-1-m 27. doboz, 141–144. lap.

²¹ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételi tárgyalások vegyszeti és élelmiszeripari csoportjára vonatkozóan. Budapest, 1945. november 10. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

kívül még három gyümölcs- és főzelékkonzervgyárat is kértek a jugoszlávok, bár a szakemberek szerint az utóbbiak tervezett méretei irreálisan nagyok voltak és semmiképpen sem tűntek gazdaságosak. Hangsúlyozták ugyanakkor, hogy az ehhez szükséges berendezések nagyobbik hányadát Magyarország le fogja tudni szállítani. Dobozgyártó berendezések elkészítését ugyanakkor a saját kapacitások szűkössége miatt sem tudták vállalni. Az illetékesek azt is megjegyezték, hogy az ebben a termékkörben megrendelt kenyérgyár is túlméretezett, kisebb méretben gazdaságosabban és gond nélkül leszállítható lenne, így azonban elkészítése több időt vesz majd igénybe.

Nem helyeselték azt sem, hogy noha a hazai tejtermelés a háború vége óta is csökkent valamelyest, ezen a téren mégis csak új berendezéseket szállítsanak. Későbbre kellene halasztani a mezőgazdasági szeszfőzdék létesítéséről szóló javaslat benyújtását, ahhoz ugyanis még a Pénzügyminisztérium is hozzá szeretne szólni. A Chinoin gyár folyamatosan szállíthatja a megrendelt terméket, kivéve a rozsdamentes acélból készült cikkeket. A zománcozott edények terén is kicsi a kapacitás, kisebb mennyiség szállítható csak belőlük, de kiváltásuk is szóba került. Ugyanakkor attól a felajánlástól, hogy bér munkában olajos magvakat és egyéb mezőgazdasági nyersanyagokat dolgozzunk fel, a jugoszlávok mereven elzárkóztak. Erről legfeljebb a jóvátételtől független kereskedelmi tárgyalások során lehet szó – hangoztatták. Szappangyári berendezéseket gyárthatunk ugyan, de Magyarország a jugoszlávoktól teljesen eltérő műszaki szabványokat alkalmaz, így a kérdés csak akkor jöhet szóba, ha ezek a paraméterek a jugoszlávoknak is megfelelnek. A palackgyártó automatával kapcsolatban a magyar illetékesek hangsúlyozták, hogy ennek gyártását védi a nemzetközi szabadalom, ezért ezt automatikusan nem adhatjuk át.

Kisebber árucikkek esetében több volt a hasznosítható felajánlás, mint a nagyobb berendezések terén. A Bodor és Geiringer Acélárugyár Kft ajánlatot tett 50.000 db önborotva-készülék 3 hónapon belüli legyártására. Ők már a háború előtt is szállítottak Jugoszláviába, és tapasztalataik szerint nagy kereslet volt és lenne is a termékeire. Mivel teljes egészében hazai alapanyagból dolgoznak, és az rendelkezésükre is áll, gond nélkül megoldható lenne a gyártás. Termékeik esetében a költségek eloszlása a következőképpen alakult: anyagköltség 20%, illetve további 40–40 százalék a dolgozók, illetve az alapanyagot előállító kohómű munkabére.²²

Hajók és úszódaruk tekintetében a magyar álláspont nem módosult a korábbiakhoz képest. Pokornyék kijelentették, a magyar ipar rövidtávon egészen biztosan nem fogja tudni egyiket sem szállítani, mert a szovjet megrendelések következtében a gyárak, főleg a Ganz a végletekig leterheltek. 1946-ra jó esetben 1 db uszályt tudnak vállalni, utána 1951-ig összesen 6 db-ot. Kazán és hajómotor szállítása 1948 előtt ugyancsak nem lesz megoldható. Utóbbiakkal kapcsolatban még az is nehézséget jelentett, hogy Belgrád benzínmotoros hajókat akart, ellenben a Ganz — mivel kapacitása véges volt ezen a téren is — csak dízelmotort tudott felajánlani. Végül a megegyezés 1946-ra úgy szült, hogy 1 db

²² Bodor és Geiringer Acélárugyár K.F.T. szállítási ajánlata jugoszláv jóvátételi számlára. Budapest, 1945. november. 13. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz

1000 tonnás uszályt és egy 100 tonnás nem önjáró úszódarut szállítunk, 1947-ben 2 db önjáró úszódarut, 1948-ban 1 db 250 köbméter teljesítményű szívókotrót, az orosz jóvátételre szállított minta szerint.²³ A Ganz számításai alapján egyébként egy 500 tonnás uszály 122.000, egy nagyteljesítményű kotrógép pedig 2.300.000 P-be került a békebeli árakon.²⁴

Az IKART kérte, hogy változtassák meg a jóvátételi megrendelések gyakorlatát, mert a jelenlegi módszer, miszerint az IKART ún. előmegrendelések formájában továbbítja a cégek felé a Külügyminisztérium, illetve a JK felől a jugoszláv parancsmegrendeléseket, nem kielégítő. *„Ezért javasoljuk ennek az eljárásnak jóváhagyását, hogy a Kormánybiztosság részéről hozzánk érkező minden jugoszláv rendelést a t. Osztálynál r. u. bemutathassuk, amikor is a t. Osztály a rendeléssel kapcsolatos utasításait az IKART-nak megadja. Ennek az utasításnak megfelelően fogjuk az előmegrendeléseket, illetve a végleges parancsmegrendeléseket a cégeknek kiadni.”*²⁵

A jugoszlávok részéről a megbeszélésekkel kapcsolatban is merültek fel kifogások. Delegációjuk egyik tagja, *Gavrilović* sérelmezte, hogy (1) nem kaptak jegyzőkönyvet a tárgyalásokról, (2) ugyancsak nem kapták meg több ipari termékre vonatkozóan a magyar árajánlatok jelentős részét, és (3) a beérkezettek is véleményük szerint 3–400%-kal magasabbak az 1938. évi ipari áraknál.

Az Iparügyi Minisztérium válaszában közölte, (1) *Gavrilović* saját kezűleg írta alá a jegyzőkönyvek átvételéről szóló elismervényt, (2) csak a szerszámgépekről nem adták még át az adatokat, de ezek beszerzése is folyamatban van, (3) számlákkal igazolható, hogy a Munkaközösség (legtöbbször) az 1938-as árat adta meg. Ezekhez kizárólag a FE által is engedélyezett 15 százalékos felárat tették hozzá. Az újjáépítésért felelős tárca szerint a jugoszlávok valószínűleg az 1938-as kompenzációs árakkal tévesztették össze az utóbbiakat, amelyek valóban magasabbak voltak a piaci értékeknél, de emlékeztettek arra, hogy annak idején Jugoszlávia is hasonló árat alkalmazott kompenzáció esetében. Így sem jön ki azonban a fent említett 3–400 százalékos differencia. Azzal azonban egyetértettek, hogy a Munkaközösség néhány esetben valóban magas árat tüntetett fel, még akkor is, ha a szovjetek által diktált árak viszont irreálisan alacsonyak voltak. A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium részéről annyit tettek hozzá, hogy a szállítás (Jugoszlávia felé is) mindenképpen nehézségekbe fog ütközni. A Vörös Hadsereg által összegyűjtött tehervagonok nagy része ugyan MÁV-tulajdonban volt, de közülük alig néhány tért csak vissza az országba. A kérdés rendeződését a majdani békeszerződéstől várták.²⁶

²³ Jegyzőkönyv a jugoszláv–magyar jóvátételi szállításokról. Budapest, 1945. november 16. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

²⁴ Ganz-gyár áradatai az 1938-ban érvényes különféle hajóárakról. HD/1058. sz. irat. Budapest, 1945. november 7. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

²⁵ Jugoszláv jóvátételi rendelések. Az IKART levele Forbáth Róbertnek az Iparügyi Minisztériumba. Jelöletlen irat, két, nem olvasható aláírással. Budapest, 1945. november 2. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz, 40/b. jelzésű irattömb.

²⁶ 42.sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. november 26-i üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. november 26. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 141–144. lap.

November 28-án újabb tárgyalási fordulóra került sor. Három nagyobb tétel állt a megbeszélések középpontjában, úgymint 100.000 tonna szén, 4000 tonna koksz és 20.000 uncia (mintegy 623 kg) selyemhernyópete. A szén egy része, a koksz pedig teljes egészében már kitermelve, szállításra készen állt, de a terület (Pécs szénbányáinak környéke) még mindig szovjet ellenőrzés alatt volt, ezért minden szállítmány útnak indításához a SZEB engedélyére volt szükség. A kormány már továbbította a kérelmet a SZEB illetékeseinek, de kérték a jugoszlávokat, hogy ők is járjanak el hasonló módon a nagyobb nyomaték kedvéért. A jugoszláv delegáció ezt hamarosan meg is tette. Magyar részről azonban az is elhangzott, hogy a további termeléshez sürgősen bányafára volna szükség, amit alapesetben Csehszlovákiából kellene behozni, Pécs viszont jóval közelebb fekszik a jugoszláv határhoz, ezért felmerült, hogy Jugoszlávia további szén-szállításokért cserébe meghitelezhetné azt. Szállítóeszközt — a fentebb említett okok miatt — a magyar fél ugyancsak déli szomszédjától kölcsönözne, de ezzel mindkét irányban meg lehetne oldani a transzportot. Déli irányba szén, északra pedig bányafa lehetne a rakomány. Jugoszláv részről ígéretet tettek a kérdés megvizsgálására.

A közúti szállítás végcéljaként Újvidéket jelölték meg, a vasúti transzportok Mohácsig vagy Bajáig mentek, onnan uszályal továbbították őket. Magyarországon mindkét szállítóeszközből hiány volt, ám korántsem volt biztos, hogy ezekből Jugoszlávia is megfelelő darabszámmal rendelkezik ahhoz, hogy néhányat ideiglenesen magyarországi szállítások céljára bocsásson közülük. A kereskedelmi és közellátásügyi miniszter képviselői ígéretet tettek, hogy intézkedni fognak az ügyben. Az árak kérdését Cicmil későbbi időpontban javasolta megvitatni. Ezt azzal indokolta, hogy az árkérdés csak egy a jóvátételi megbeszélések számos pontja közül. Sürgösebbnek tartották például gyógyszerek szállítását, ezekről listát is küldtek, amire a magyar fél a Népjóléti Minisztérium bevonásával kívánta kidolgozni a válaszokat.

A selyemszállítás ügyében Pokornyék közölték, húszezer unciás mennyiséget biztosan nem fognak tudni szállítani. A magyar delegáció értesülései szerint Győr és Kapuvár környékéről mintegy 8000 uncia súlyú tételt tudnának biztosítani, az első évben csak ennek leszállítása lehetséges, ez viszont rövidtávon teljesülhet, mert rendelkezésre áll. A jugoszlávok a következő évre újabb rendeléseket adtak meg. Cicmil egyúttal a Vajdaságból 1941-től elhurcolt javakról is érdeklődött, különös tekintettel az újvidéki selyemgyár gépeire.²⁷

A magyar delegáció tagjai végül is tisztázták Gavrilović-tyal a jugoszlávok kifogásait. Közölték azonban azt is, hogy személyes megbeszélésekkel nem hidalható át az az elvi eltérés, ami a két álláspont között fennáll. A jugoszláv fél ugyanis ragaszkodik valamennyi tétel részletes technikai- és árelemzéséhez. Ez az iparpolitikai vizsgálat azonban irdatlan mennyiségű munkát és adminisztrációt követelne, ami magyar részről pillanatnyilag nem megoldható. Ráadásul a megrendelések engedélyezésénél egyéb szempontokat is figyelembe kell venni,

²⁷ Feljegyzés a jugoszláv fegyverszüneti (sic) bizottsággal 1945. november 28-án jóvátétel ügyében tartott tárgyalásokról Pokorny altábornagynál. Jelöletlen irat, aláírás nélkül. Budapest, 1945. november 28. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 146-149. lap.

ami már önmagában is lassítja az ügymenetet, a fenti igény teljesítése viszont egyenesen meg is bénítaná azt.²⁸

Anyaghiány következtében a már beígért gyártások visszamondása a jugoszláv jóvátételi szállítások esetében is előfordult. A Felten és Guillaume Rt. (melyet a szovjetek később csaknem teljesen leszereltek) 1945 decemberében az alapanyag biztosítása esetén vállalta volna vörösréz- és ólomkábelek gyártását és leszállítását 1946-tól kezdődően, hat éven keresztül. 1946. február 25-én kelt levelükben viszont arra hivatkoztak, hogy anyaghiány miatt egy sor (összesen 15) tétel gyártását nem tudják megkezdeni.²⁹

1945 végén a jugoszlávok elfogadták a magyar ajánlatot a nyersolajszármazékok szállításával kapcsolatban. Ennek értelmében 1946-ban 25.000 t benzint, 15.000 t petróleum és 10.000 t gázolaj (összesen 50.000 tonna), azt követően pedig 1947–1950 között évente 50.000 t benzint, 30.000 t petróleum, 20.000 t gázolaj (összesen 100.000 tonna) leszállítására kerülhet sor. A hátralévő években az üzemanyag minősége a gyártási lehetőségek függvényében fel lesz javítva, a benzint pl. 65-ös oktánszám fölé kell emelni. A megegyezés szerinti árak: benzin 16,40; petróleum 13, gázolaj 11,20 dollár tonnánként.³⁰ 1946-tól kezdődően a jugoszlávok még 1000 tonna paraffint is kértek, végül a felek abban egyeztek meg, hogy progresszív alapú teljesítéssel Magyarország 1950-ig 2000 tonnát szállít majd le. A különböző tételek szállításai 1946. július 1. és október 1. között indulhatnak el.

A fémgyártmányok ügyében a helyzet meglehetősen vegyes képet mutatott. Azon termékek esetében, amelyeknél a jugoszlávok kisebb mennyiséget kértek, ott a teljes (vagy közel akkora) tétel leszállítását vállalni tudták a cégek 1946-ra, a nagyobb volumenű rendelések esetében azonban nemritkán csak az eredeti mennyiség mindössze egyharmad-egynegyed részére (vagy még kisebb hányad legyártására) tettek csak ígéretet. Több esetben azonban a megrendelés teljes törlését vagy halasztását kellett kérni, legalább a következő évre.³¹

Gavrilović szerint a szállítások eléggé passzívan folytak, és némi iróniával tette hozzá, hogy az ezeket dokumentáló, heti rendszerességgel kiadott jelentések helyett egy havi összesítés is elég lenne. Nehezményezte, hogy sem az egyes vállalatok, sem az IKART nem ismerték el a jugoszláv jóvátételi megrendelések egy részét. Egy alkalommal valóban előfordult, hogy az IKART — valószínűleg adminisztrációs mulasztások miatt — csak azt követően szignált egy jóvátételi megrendelést, amikor az adott áru már régen megérkezett Jugoszláviába. A magyar delegáció azonban visszautasította, hogy ez általános gyakorlat lenne. Gavrilović kérte, hogy a továbbiakban az elismervények kiállításakor részükre

²⁸ Levél a jóvátételi kormánybiztosnak. 893/V-945. sz. irat. H. n, 1945. december 11. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

²⁹ Felten és Guillaume Rt. levele az IKART-nak. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. Budapest, 1945. december 18. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

³⁰ Jegyzőkönyv. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

³¹ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételre felajánlott fémek és fémtermékek tárgyában. Budapest, 1945. december 10. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

is biztosítsanak egy példányt. Azt is el szeretne volna érni, hogy az ún. előmegrendelések és a ténylegesen leszállítandó termék végleges igénylése közötti vizsgálati idejét az Iparügyi Minisztérium rövidítse le legfeljebb nyolc napra. Az iparügyi tárca válaszában közölte, az előzetes rendelési rendszert a későbbiekben nagy valószínűséggel eltörlik, így ez a probléma hamarosan megoldódhat. Az IKART a megrendelésekkel kapcsolatban fordítási nehézségekre hivatkozott (szerb nyelvről magyarra ez időigényes volt), végül a jugoszlávok megígérték, megrendeléseiket a továbbiakban német nyelven is megküldik.³²

A szénszállítás körüli anomáliák csak lassan rendeződtek, a pénzügyminiszter pedig kitért az ismételt megkeresés elől, Pokorny ezért újra a kormányfőhöz fordult. Időközben beérkeztek a korábbi szállításokat összesítő adatok, ezeket a JK külön mellékletben nyújtotta át Tildynek. 1945. október 31-éig bezárolag 60.000 tonna szenet és 7200 tonna kokszot szállítottak le Jugoszláviának. Az iparügyi tárca ezt azzal egészítette ki, hogy november folyamán összesen még 720 vagon pécsi szenet adtak át a jugoszláv illetékeseknek, sőt a szállítás azóta is folyamatosan zajlik, „*de csak a szénkormánybiztos által megengedhetőnek tartott kereten belül.*”³³

December 12-én az iparügyi tárca részéről közölték, a kisipari árucikkek csoportjának kivételével minden témakörben lezárták a tárgyalásokat, a szóban forgó tételekre adott magyar árkalkulációkra viszont még nem érkezett meg a válasz Belgrádból. A tárca elemzése szerint a jugoszlávok kívánságlistája, amelyre minden, elvileg szóba jöhető terméket felvettek, megközelítette a 300 millió (!) amerikai dollárt. De még a magyar fél eddigi felajánlásainak összértéke is elérte a fenti érték felét, azaz 150 millió dollárt (az előírt teljes kötelezettség 70 millió dollár volt). Nem valószínű, hogy ebből a bő keretből ne lehetne kitölteni az egyes évek kontingenseit – hangoztatták. Ipari vonalon továbbra is komoly nézeteltérések voltak ugyanakkor az árak kérdésében. Jugoszlávia azzal érvelt, hogy a magyarok 1938-ban exportfelárat alkalmaztak a kivitelre kerülő termékek esetében, ők viszont saját belföldi nagykereskedelmi áraikat látták volna szívesen a megállapodásban. Érthető módon, mivel utóbbiak mintegy 50 százalékkal voltak alacsonyabbak a magyar árkalkulációknál. Emellett hivatkoztak a magyar-szovjet jóvátételi egyezményében szereplő árakra is.

A mezőgazdasági cikkek esetében általában elfogadták a magyar árajánlatokat, összességében úgy nyilatkoztak, hogy vezetőjüknek (Obrad Cicmil) „*csak néhány tételre vonatkozóan lesz kisebb korrekciós javaslata, ezeknek megtárgyalása azonban szerinte pillanatnyilag nem is fontos.*” A magyar árképzés módja a következő volt: belföldi termelői ár + a vetőmagokhoz hozzászámolt 30% nemesítési felár + a fegyverszüneti egyezményből vett 10%-os felár. Az átszámítás dollárértékre az alábbiak szerint történt: az 1938. évi középárfolyam (1 \$ = 3,40 P), plusz a Jugoszlávia felé megállapított 46,75%-os középárfolyam-felár. A felajánlások összértékét a Földművelésügyi Minisztérium egyelőre még nem tudta

³² Feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság, az Iparügyi Minisztérium, az IKART és a Jugoszláv Delegáció gazdasági bizottsága közti megbeszélésekről. Szigorúan bizalmas, 2020/JK.-1945. sz. irat Budapest, 1945. november 22. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 159-161. lap.

³³ 44. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybiztosság 1945. december 7-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat Budapest, 1945. december 7. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 162. lap.

összesíteni. Az iparügyi tárca ugyanakkor azt javasolta, „*ajánljunk fel egy évenként szállítandó meghatározott áruból álló kötelező minimumot és ezen felül egy fakultatív maximumot, melyet az adott évben éppen szállításra képes iparágaink a fakultatív listából szabadon választhatnak.*” Ezzel együtt természetesen a javaslat azt is tartalmazta, hogy ezt a bizonyos kötelező minimumot a bizottság igyekezzen a lehető legalacsonyabb szintre lealkudni.³⁴

Az értekezlet végül határozott (1) a kötelező listán szereplő árucikkekről, (2) ezen lista összetételének évenkénti megoszlásáról és végül (3) a fakultatív lista későbbi összeállításáról. Utóbbit az érdekelt szakminisztériumokra bízták. Az ipari és mezőgazdasági szállítások közötti százalékos arányt ugyancsak az érintett tárcáknak kellett megállapítaniuk. Határoztak arról is, hogy a jugoszlávoknak legközelebb már a kész tervezetet kell átadni. Mivel vasérc tekintetében a magyar gazdaság egésze, így a jóvátételi termelés is igen rosszul állt (a szovjet szállítások ekkor még nem indultak meg), felhatalmazták a bizottságot, hogy járjon közbe Csicmilnél annak érdekében, hogy a jugoszlávok továbbra is szállítsanak vasércet Prijedorból.³⁵

Az őszi folyamán elrendelt revízió a pécsi szén és kocsz jugoszláviai kiszállítása körül továbbra sem szolgált kielégítő eredményekkel. Mint korábban szó volt róla, 1945 folyamán több cég vállalt önhatalmúlag szállítási kötelezettséget déli szomszédunk irányába anélkül, hogy ezt a kormányzati illetékesekkel közölte volna. Nem tudták minden esetben tisztázni, hogy pontosan milyen meg egyezésekből származtak ezek a szállítási kötelezettségek. Ezen túlmenően az MNB Devizaellenőrzés adatai szerint a Pécsi Kocszművek vonatkozásában „*általólag 90.000 mázsára rúgó szállítási kötelezettségünket november 30-án már 3200 mázsával túlléptük. A cég budapesti központja erre való tekintettel a további szállítást letiltotta, a Szénkormánybizottság azonban további napi 800 mázsára szállítására adott táviratilag utasítást.*”³⁶ Forbáth rádiótávíratban értesítette a szénügyben illetékes Hegedűs miniszteri biztost, hogy a pécsi kocszmű naponta legfeljebb 80 tonnás mennyiséget szolgáltathat ki a jugoszlávoknak.³⁷ Az év végére ugyanakkor számos más cikk, így az élelmiszerek terén is kritikus volt az ország helyzete, ezért Pokorny azt javasolta, hogy a bor és szeszesitalok kivételével az élelmiszerek előszállítását, függesszék fel, illetve ezekre vonatkozó ígéreteket a továbbiakban ne tegyenek.³⁸

3. A jóvátételi tárgyalások menete 1946 májusáig

Az újévet követően a Jóvátételi Kormánybizottság január 4-én ült össze először a jugoszláv jóvátétel további tárgyalására. Véglegesítették a szállítási tervezetet, ebben kb. 35 millió dollár értékben szerepeltek különféle áruk a kö-

³⁴ Feljegyzés a jugoszláv jóvátétel árkérdésében. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat, olvashatatlan aláírással. Budapest, 1945. november 16. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 126. lap.

³⁵ Feljegyzés az 1945. december 12-ei üléséről. Jelöletlen irat. Budapest, 1945. december 12. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 165–168. lap.

³⁶ 48. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybizottság 1945. december 21-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. december 21. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 174. lap.

³⁷ Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

³⁸ Feljegyzés csehszlovák és jugoszláv tervezetről tartott 1945. december 15-ei ülésről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1945. december 15. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 175–176. lap.

telezően szállítandó tételek esetében. Ugyanakkor a fakultatív alapon szóba jöhető cikkek összértéke mintegy 100 millió dollárt tett ki. A még nem rendezett árkérdés a január 14-én tartott tanácskozás alkalmával sem került szóba, a jugoszlávok még néhány tétel utólagos felvételét kérték, valamint további tárgyalásokat sürgettek gyógyszer- és textilipari kérdésekben, de nemcsak a JK-val, hanem közvetlenül az Iparügyi Minisztériummal is. Az utóbbiakkal folytatott megbeszélések során azzal lepték meg a magyar küldöttséget, hogy elutasították a kettős lista rendszerét, helyette átadták az általuk készített anyagot, ez csak egy listát tartalmazott. Erre azonnali magyar válasz nem született, mivel az előzetes kalkulációk között a javaslat teljes elutasítása nem szerepelt.³⁹

Ennek ellenére ebben a kérdésben is tovább folytak az alkudozások, és nem is eredménytelenül. A jugoszlávok végül mégiscsak beleegyeztek abba, hogy kétféle lajstrom alapján szelektálják az árukat, de ezeket tartalmilag és érték szerint is az ő javaslataik alapján kellett feltölteni. Ennek alapján a kötelező tételek összértéke 35.423.000, míg a fakultatív kontingens a korábbinál lényegesen kevesebbet, csak 59.661.000 dollárt tett ki. Az első mellékletben, amely a kötelező áruk listáját tartalmazta, az agrártermékek közül 120.000 dolláros szállítandó mennyiséggel a csak búza képviselt jelentős értéket. Vasúti anyagokból ugyanakkor 110 mozdony és 230 tehervagon is szerepelt a listán, ami meglehetősen ambiciózus terv volt annak ismeretében, hogy az ágazat mennyire le volt terhelve a szovjetek felé. Ugyancsak fejtörést okozott a magyar félnek a komplett gyári berendezések listáján szereplő tételek előállítására. Ezek között ugyanis pékségek, tejüzemek, pálinkaégetők, egy orvosi műszer-gyár stb. is szerepeltek. Értékalapon számolva ugyanakkor a mezőgazdasági gépek kontingensének felét 900 darab traktor tette ki!

A fakultatív módon választható áruk mellékletében 52 mozdony és 1120 tehervagon szállítása is szerepelt. A gyárberendezések közül elsősorban étolaj, gyümölcs- és főzelékkonzerv-gyárakra tartottak igényt. A mezőgazdasági gépek zömét itt is a traktorok jelentették, tételszámuk némileg módosult, itt már 1300-as darabszám szerepelt. „Egyéb” megjelölés alatt egy drávai vízerőmű felépítése, egyes jugoszláviai országrészek villamosítása, motorkerékpárok, Robot márkájú kézitraktorok, különféle gépek, kisipari cikkek, útburkoló és egyéb kövek szállítása, valamint bér munka szerepeltek.

A jugoszlávok átnyújtottak egy harmadik mellékletet is, ez a kötelezően szállítandó áruknak az évenkénti összértékét tartalmazta (dollárban).⁴⁰

Eddig leszállítva:	32.200	1949	9.362.600
1945	58.700	1950	8.369.000
1946	3.765.400	Összesen:	35.422.500
1947	6.607.100	+ sürgős rendelés:	Kb. 3.000.000
1948	7.227.500	Mindösszesen:	Kb. 38.400.000

³⁹ 54. sz. feljegyzés a Jóváítéleti Kormánybiztosság 1946. január 14-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1946. január 14. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 182. lap.

⁴⁰ 53. sz. feljegyzés a Jóváítéleti Kormánybiztosság 1946. január 9-ei üléséről. Szigorúan bizalmas, jelöletlen irat. Budapest, 1946. január 9. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 186–188. lap.

Forbáth iparügyi miniszteri tanácsos közölte az IKART-tal, hogy a Mérnökök, Tudósok, Művészek Intézete elkészítette a jugoszláv jóvátételi tervezet több pontjára vonatkozó előzetes kalkulációját, amit ő kért tőlük még 1945 novemberében.⁴¹ Egy másik dokumentum szerint kilenc tétel esetében összesen 157.868.700, 1938-as pengő értékű végösszeget állapítottak meg. Az összeállítási munkálatokat építész-, gépész- és vegyészmérnökök végezték.⁴²

1946 elején tovább romlott a magyar gazdaság helyzete. Mivel az előző évben még a szovjet követelések sem voltak kielégíthetőek, ez előrevetítette, hogy az 1946-os jugoszláv (és vele együtt a csehszlovák) szállítások sem lesznek egyszerűen teljesíthetőek. A tapintható feszültség ellenére a *Hochberg* mérnök vezette jugoszláv műszaki delegáció kimondottan barátságos hangnemben adta elő észrevételeit és kívánságait. Valószínűleg tudomásuk volt a szovjetekkel zajló feszült tárgyalásokról, és nem kívánták végképp ellehetetleníteni a magyar felet. Megbeszéléseiken komoly tételekről volt szó, kábelgyártásra ugyanis 600.000 dollár értékben kívántak gépeket rendelni, vízierőművek építéséhez szükséges alkatrészeket pedig nem kevesebb, mint 8 millió dollárért. Gyengeáramú árucikkek ügyében a jugoszlávok az Iparügyi Minisztérium segítségével közvetlenül az érintett cégekkel óhajtottak kapcsolatba lépni.⁴³

Egy 1946. január 28-ai feljegyzés szerint mezőgazdasági vonalon 22.000 dollár értékben szállítottunk Jugoszláviának különféle vetőmagokat, míg az ipari szállítások árértékéről az IKART nem tudott tájékoztatást adni. Ezt azzal indokolták, hogy a keresett árakhoz nincsenek megfelelő támpontok, lévén a jugoszláv fél a legtöbb ipari ár jogosságát vitatta, erről pedig azóta sem született megegyezés. Szállítás tehát volt, csak éppen azt nem lehetett tudni, mekkora értékben. Az MNB devizaellenőrzése szerint a Jugoszláviába szállított összes áru igazolható értéke 360.000 dollár körül mozgott, ám hangsúlyozták, hogy ez az összeg a tényleges előszállításoknak csak töredékét teszi ki. A valódi szállítási összérték a jegybank illetékesei szerint valahol másfél és kétfélmillió dollár között lehetett. Az addig hivatalosan befutott jugoszláv megrendelések pedig 10 millió dollár körüli összeget eredményeztek.⁴⁴

További feszültségek forrása volt ugyanakkor a Jugoszláviához visszakerült területeken lévő, magyar érdekeltségű pénzügyi intézetek államosítása. A jugoszláv állam — a vajdasági magyar bankok és takarékszövetkezetek pénzeszközein túlmenően — elkobozta a Horvát Általános Hitelbank vagyonát is, mivel az a Magyar Általános Hitelbank érdekeltsége volt, amelynek ezzel együtt szabadkai fiókját is zárolták. A bank ezért levélben fordult Gordon Ferenc pénzügyminiszterhez, hogy a szóban forgó 1,79 millió dollárt Belgrád számítsa bele a jóvátételi teljesítések összegébe (korábban ugyanis ennyi pénzt fektetett be a

⁴¹ Jelöletlen irat, aláírás nélkül. Budapest, 1946. január 7. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁴² Jelöletlen irat, aláírás nélkül. Budapest, 1945. november 26. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁴³ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételi szállítások 70–155. pontjával kapcsolatban (villamossági cikkek). Budapest, 1946. január 26. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁴⁴ 57. sz. feljegyzés a Jóvátételi Kormánybizottság 1946. január 28-i üléséről. Jelöletlen irat. Budapest, 1946. január 28. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz.

pénzintézet Jugoszláviában, illetve Horvátországban).⁴⁵ A későbbiekben pedig információt kért arra vonatkozóan is, hogy mi lesz az elhelyezett betétek és az ottani tisztviselők sorsa stb.⁴⁶

Februárban a Kábelgyár Rt. felajánlotta telefonzsinórok és vörösrézhuza-
lok szállítását jugoszláv jóvátételre. Az előrehaladott infláció időszakában az 1938-as dollárárak (4,36–93,10 között alakultak az egyes tételeknél) pengőát-
számítása már milliós tételeket eredményezett. Február elején 4,36 dollár po-
tom 1.290.000 pengővel volt egyenértékű. Vastag melléklet készült az árszámí-
tásról, külön erre a célra egy A/3 méretű, bonyolult nyomtatványt rendszeresít-
tettek. Ebben részletesen meg kellett adni a foglalkoztatottság arányát, a bér-
és rezsiköltségeket, az anyagköltséget, a viszonyítási arányt az 1944. decemberi
adatokhoz képest stb.). Egy 1946. január 6-ai kimutatás szerint 1000 db kéterű,
1150 mm hosszú telefonzsinór a járulékos költségekkel egyetemben 110.619.246
pengőbe került... Február 5-én ugyanennyi 2000 mm-es háromerű zsinór már
több mint 206 millióba.⁴⁷ A vegyiparban használatos edények közül 14 tételben
összesen 378.460 dollár értékű áru szerepelt a listán, 12,45 tonna súlyban,
szám szerint 474 db termék (zománc acélcészék, druckfilterek stb.).⁴⁸

Február 11-én Gavrilović utalt rá, hogy az árkérdést kivéve már minden-
ről megegyezett a két fél. A Belgrádból kiküldött szakértő, *Dr. Bauer* a magyar
árakat nem fogadta el, „*mivel a Fegyverszüneti Egyezmény értelmezése szerint
kizárólag olyan árukról lehet szó, amelyekért az illető cikket Jugoszlávia
1938-ban dollárban megvásárolhatta. A jóvátételi tartozás kárpótlás jellegével
bír, tehát az illető cikk árát versenyképes világpiaci árban kell megállapítani, el-
len esetben a tartozás elveszténé kárpótlás jellegét és vásárlási jellegűvé lenne.
Kiinduló pontként tehát az okozott kár kell hogy szerepeljen.*”⁴⁹

Magyar részről Pokorny vezérezredes némi meglepetésre elfogadta a jugo-
szláv előterjesztést, leszögezve, hogy az egyes cikksoportoknál a szovjetek ál-
tal megállapított árak nem képezik vita tárgyát. Másrészről azonban hangsú-
lyozta, hogy Jugoszlávia 1938-ban nyilvánvalóan azért vásárolta meg tőlünk az
érintett árucikkeket, mert versenyképes világpiaci áron kínáltuk, tehát akkor a
jóvátétel esetében is ezt az árat kellene alkalmazni, akárcsak a többi árucikk-
nél. Ahol pedig ez nem lehetséges, ott a két fél szakértőinek kell megegyezésre
jutniuk. Ezt az álláspontot azonban nem osztotta sem az MNB, sem a GF, így a
magyar fél némi szünet után a jegybank képviselőjét kérte fel Magyarország ál-
láspontjának megfogalmazására. A Bank véleménye az volt, hogy a világpiaci ár
mint alapelv a jóvátételi árak meghatározásában nagyon tág értelmezést kap-

⁴⁵ 75.352/1946. sz. irat, aláírás nélkül. Budapest, 1946. február 9. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz.

⁴⁶ Jugoszláviai érdekeltségeink helyzete. Magyar Általános Hitelbank jelentése az MNB-nek. Budapest, 1946. december 20. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 147. lap.

⁴⁷ Jelöletlen dokumentum, aláírás nélkül. Budapest, 1946. február 7. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁴⁸ Vegyipari edények árai a jugoszláv jóvátételben. Jelöletlen dokumentum, aláírás nélkül. Bu-
dapest, 1946. február 25. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁴⁹ Feljegyzés a jugoszláv delegációval 1946. február 11-én az árkérdésben tartott jóvátételi tár-
gyalásról. Jelöletlen irat. Budapest, 1946. február 11. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 127. lap.

hat, ezért nem fogadható el. Eleve nem egységes, mert térségenként változhat, sokszor csak ún. dömping-árakat jelöl, nemegyszer idényszerű és az egyes országok közötti árukompenzációk miatt sokszor csak viszonyítási értéket takar. (Mivel sok esetben az ellenszállítások is alacsonyabb áron történnek, könnyen előfordulhat, hogy az árak politikai okokból is gyorsan megváltoznak.)⁵⁰

Az MNB azt is kiemelte, hogy Magyarország a fegyverszüneti egyezmény szerint nem a teljes károkozásért felelős, hanem 300 millió dollár értékben tartozik jóvátételt fizetni a három állam felé. „Nem lehet tehát ezt a terhet nem magyar vonatkozású, idegen árak figyelembevételével megnövelni.” Szintén a FE mondta ki azt is, hogy a jóvátételi kötelezettség olyan árak szállításával teljesítendő, amelyekről a felek az 1938-as árak alapján egymás között megállapodnak. Téves tehát az a jugoszláv álláspont, hogy az árak kérdésében nincs szükség megállapodásra, és elegendő csupán azok számszerű, statisztikai jellegű megállapítása. A FE dollárárai kizárólag fix értékmérőként szolgálnak, erre utal az is, hogy a dollár és az arany értékviszonyát is rögzítették benne.⁵¹ A magyar fél a megegyezés céljából az alábbi árucsoportok létrehozását javasolta:

- (1) Olyan cikkek, amelyek a szovjetekkel kötött megállapodásban is szerepelnek,
- (2) Azon termékek, amelyeket 1938-ban már szállítottunk Jugoszláviába,
- (3) Speciálisan magyar előállítású árak, amelyeket korábban Jugoszláviába nem exportáltunk.

Az első esetben több cikk ára kedvezőbb vagy rosszabb megállapítást nyert a szovjeteknél, így bizonyos egyensúly állt fent közöttük, de az illetékesek arra figyelmeztettek, nem biztos, hogy ez Jugoszlávia esetében is igaz volt. Ennek ellenére a magyar fél ebben a relációban is elfogadta a szovjet árakat. A második pontnál úgyszintén, noha a háború előtt erős volt az exporttámogatás. A 3. pontban viszont az 1938-as belföldi ár alkalmazását látta szükségesnek a magyar bizottság.⁵²

A jugoszláv reakció (dr. Bauer tolmácsolásában) a következő volt: az első pontot elfogadják, sőt lényegében a másodikat is, de azzal a kiegészítéssel, hogy az 1938 körüli éveket is vegyék figyelembe, ezen belül is a gyári eladási (nem előállítású!) árakból induljanak ki, adók és illetékek nélkül. Végül a harmadik pontban a konkurens világpiaci árak alapján a magyar gyártási és minőségi különbségek figyelembevételével állapítsák meg az árakat. A fenti számításokhoz járult még a Fegyverszüneti Egyezményben feltüntetett 15 százalékos felár is. Dr. Bauer kifejtette, hogy „a jugoszláv delegáció nem parancs-megegyezést óhajtott, nem kívánja a magyar gazdasági élet csődjét és a fenti árak konkrét megállapítása alkalmával komoly ígéretet tesz a merev álláspontok elhagyására. Ennél az ígéretnél utalt az eddigi tárgyalásokon tanúsított megbízható jugoszláv magatartásra is.” A magyar fél elfogadta dr. Bauer érvelését.⁵³

⁵⁰ Ugyanott, 128. lap.

⁵¹ Ugyanott, 128–129. lap.

⁵² Feljegyzés a jugoszláv delegációval 1946. február 11-én az árkérdésben tartott jóvátételi tárgyalásról. Jelöletlen irat. Budapest, 1946. február 11. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 129–130. lap.

⁵³ Uo. 130. lap.

Egy kimutatás azokat a gyártmányokat, illetve szolgáltatásokat összegezte, amelyek ugyan nem szerepeltek a hivatalos jugoszláv kívánságlistán, azonban magyar részről a közeljövőben (részben vagy egészben) felajánlhatóak lennének jóvátétel gyanánt. A dokumentum legérdekesebb — és legnagyobb értékű — tétele egy drávai erőmű tervezete volt Barcs és Légrád között, 117 millió kilowattóra éves teljesítménnyel, mely a szakértők szerint nagyban segítené a jugoszláviai villamosítást, ha megépülne. Az utóbbiban történő magyar részvételt a jóvátétel keretein belül hivatalosan is kérte a Cicmil vezette delegáció. Az erőmű felépítése hozzávetőleg 6,2 millió dollárba, azaz mintegy 30 millió 1938-as pengőbe kerülne. A dokumentumban egyebek mellett andezit bányászatáról is szó esik, ezt a Ság-hegyi bányából exportálnák, ők egyébként már korábban is szállítottak Jugoszláviának. Ezekon kívül még az alábbi tételek szerepeltek a szóba jöhető termékek köréből (összesen mintegy 2 millió dollár értékben):⁵⁴

Jugoszláv országrészek villamosítása	Evőeszközök	Magasnyomású permetezőkészülék
Gázgenerátorok	Hosszanti bevonógép	Bérmunka
Motorkerékpárok	Robot márkájú kézi traktor	Acetilénfáklya
Orvosi műszerek	Zománczó kemence	Lemezvágó olló
Vasúti jelzőlámpák	Téglagyári gépek	Gázfejlesztő készülékek
Takarmányfüllesztők	Ékvájtprés	Esztergapad
Önborotva készülékek	Asztali gyorsfűrőgép	Forrasztólámpa
Ólomkábelprés	Kisipari cikkek	

A jugoszláv jóvátétel keretén belül Magyarország hídépítéshez szükséges alkatrészek legyártását is vállalta. A tárgyalások során felmerült egy olyan megoldás is, hogy a megrendelt hidat a magyar fél szerelje össze Jugoszláviában. Hangsúlyozták, ez előnyös lenne, mivel így közel 1,5 millió dollárt anyag helyett élömmunkával teljesíthetnénk. A megbeszélések azonban megakadtak, mivel a tervezésért, szerelésért és mázolásért a jugoszlávok tonnánként csak alig 30 dollárt voltak hajlandóak megadni. A magyar számítás ezzel szemben ennek kb. a duplája, tonnánként 60 dollárra jött ki. Az ügy annál is inkább aktuális volt, mivel a csehszlovák jóvátételi listáról éppen ekkortájt törölték a korábban megállapított hídépítési tételt. *Vajda* miniszteri osztálytanácsos állásfoglalást kért az államtitkártól, meddig lehetséges engedni az árból, és hol húzódik az a határérték, „... melyen alul a tétel elvesztése esetén is abba kell hagynunk a tárgyalást.” Szerinte a vállalatok „túl magasan kalkuláltak, figyelembe véve azt a körülményt, hogy a jugoszlávok adják az összes segédmunkásokat, fizetik az általunk adott szakmunkások összes költségeit (lakás, ellátás és utazás), adják a teljes faanyagot és elkészítik az állványozást is. A mi feladatunk tehát kizárólag a vasszerkezet szereléséhez szükséges szakszemélyzet rendelkezésre bo-

⁵⁴ Kimutatás egyéb gyártmányokról és anyagokról, amik a jugoszláv kívánságlistákban nincsenek feltüntetve. Dátum nélkül, jelöletlen. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb

csájtásából és a munkafelügyeletből áll. Ezenkívül természetesen mi adjuk a tervezést és a másolást is.”⁵⁵ A Magyar Vagon és Gépgyár ezzel kapcsolatban emlékeztetett arra, hogy az országban eleve hiány van mérnökökből, szakszemélyzetből és segédanyagokból is, ezek kiküldése tehát nem lesz jótékony hatással a hazai termelésre. Szerszámok terén is olyan rosszul állnak az üzemek, hogy a kiküldötteket gyakorlatilag képtelenek lennének pótolni.⁵⁶

Mezőgazdasági vonalon — még az egyezmény aláírása előtt — az alábbi előszállítások történtek Jugoszlávia felé: 7,5 tonna angol és olasz perje, 50 kg görög- és 100 kg sárgadinnyemag, 200 kg cukorborsómag, 100 kg céklamag, 200 kg különféle borsómag, 10.000 kg zöldbabmag, 15 t takarmányrépa, 1700 kg petrezselyemmag, 50 kg zellermag, 20 kg póréahagymamag, 100 kg különféle paprikamag, 300 kg salátamag, ugyanennyi retekmag és 200 tonna zab.⁵⁷

Súlyos számítási hiba történt ugyanakkor a rézkábelek árának megállapításánál. (Téves kalkulációk miatt véletlenül az önköltségi árak 50%-át állapították csak meg.) Ezt a magyar fél hivatalosan jelezte a SZEB jugoszláv missziójának, emiatt egyúttal ismételt tárgyalásokat is kért. Egyidejűleg felajánlották, hogy a kábeleket készek az önköltségi áron leszállítani, vagy a belföldi árakból 50% engedményt adni (a magyar belföldi árak jóval magasabbak voltak, mint a jugoszláv árak, emiatt is sok vita zajlott a felek között).⁵⁸

Az utolsó, még rendezetlen, és a felek közti legkiélezettebb vitapont a jóvátétel céljából leszerelendő textilgyárak kérdése volt. Szovjet mintára ugyanis Jugoszlávia is igényt tartott gyáripari leszerelésre, a korábban említett újvidéki selyemgyártó üzem magyar elszállításának kompenzációjaképpen. Sokáig nem közeledtek az álláspontok, végül azonban május 9-én késő éjszakába nyúló tárgyalásokon sikerült csaknem minden kérdésben megegyezni. A jugoszlávok eredetileg maguk szerették volna kiválasztani és leszerelni a textilgépeket, míg a magyar álláspont az volt, hogy a leszerelés nem akadályozhatja a textilipar folyamatos működését.

Különösen éles vita bontakozott ki a Goldberger gyárból leszerelendő gyűrűsorsók, valamint egyes kiegészítő gépek ügyében. Ezek helyett a magyar fél más eszközöket ajánlott fel, amit viszont a jugoszlávok nem fogadtak el. Mivel ekkorra már csak ez az egy kérdés maradt nyitva, a gyár ügyét a továbbiakban *Rákosi Mátyás* miniszterelnök-helyettes és Obrad Cicmil jugoszláv delegációvezető illetékességébe utalták. Végül kompromisszumos megoldás született azzal, hogy a Goldberger csak egy gépet ad át 1946-ban, mivel szovjet bérmunkára is szerződött, s ez csak 1947. július 1-jén jár le, négy további gépet (összesen 1200 gyűrűsorsóval) ezt követően tudnak rendelkezésre bocsátani. Ezen túlmenően

⁵⁵ Jelentés a jugoszláv hidtárgyalásokról. H. n., 1946. március 7. Jelöletlen irat, aláírás: Vajda. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁵⁶ Emlékeztető a Magyar Vagon és Gépgyár részéről. H. n., 1946. március 6. Az aláírás nem olvasható. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁵⁷ Jugoszláv jóvátételi vetőmagszállítások. 80.803/1946/IV. FM. sz. irat. H. n., 1946. február 26. MNL OL XIX-L-1-o 5. doboz.

⁵⁸ Az Iparügyi Minisztérium levéltervezete a SZEB Jugoszláv Delegáció Jóvátételi Csoportjának. Jelöletlen irat. Budapest, 1946. március. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

más gyáráktól is adnak át megfelelő minőségű berendezéseket. Miután ezek részleteit is tisztázták, május 10-én létrejött a megállapodás ebben a kérdésben is.

Nem volt azonban izgalmtól mentes a jóvátételi egyezmény hivatalos aláírásig hátralévő idő sem. Az utolsó napok különösen mozgalmasra sikeredtek. *„Meg kell állapítani azt a tényt, hogy a jugoszláv fél az általa elkészített jegyzőkönyv magyar fordítását és egyeztetését nem szorgalmazta és bizonyos tendencia mutatkozott arra, hogy csupán az utolsó pillanatban kelljen az aláírás, vagy alá nem írás felett dönteni. Ennek oka az volt, hogy a jugoszláv delegáció textilipari referense igen jelentősen bővítette a jegyzőkönyvet olyan új követelésekkel, melyek az előzetes tárgyaláson szóba sem kerültek.”* Május 10-én a magyar fél egész nap hiába várt a jugoszláv változat elkészítésére, Csicmilék végül 11-én délelőtt egy olyan nyerspéldányt adtak át, amelyhez *Varsányi Gyula*, az Iparügyi Minisztérium textilipari szakértője 16 pontból álló észrevételt fogalmazott meg. A jugoszlávok más típusú, nagyobb teljesítményű gépeket követeltek, mint amelyek az előzetes megállapodásban szerepeltek. Követeléseiken nem voltak hajlandóak változtatni, ezért *Varsányi* végül otthagya a megbeszélést. Az eredetileg délután 1 órára meghirdetett ceremóniát először 3, majd 5 órára halasztották, végül este 8 órára sikerült tető alá hozni. A délután folyamán *Erőss János*, a Jóvátételi Hivatal elnöke is megérkezett, akinek *Vajda Pál* osztálytanácsos és *dr. Kovásznay László* műszaki tanár társaságában sikerült meggyőznie a jugoszlávokat, akik az újonnan támasztott követeléseiket végül visszavonták. Volt pedig olyan időszak, amikor úgy nézett ki, a magyar delegáció meghátrálni kényszerül, *Bán Antal* iparügyi miniszter ugyanis telefonon arra utasította *Vajdát*, hogy *„lehetőleg ne akadályozzák meg az egyezmény megkötését a szakkérdések kiélézésével.”* A pönálé kérdésében vita volt még, hogy azt azonos áruban vagy a jugoszlávok által választott más termékekkel kell-e leróni. Mivel a megállapodás szerint minden évben külön letárgyalják a következő évi teljesítések mértékét, ez a kérdés magától megoldódik – érveltek a jugoszlávok, és ezt az álláspontot végül a magyar fél is elfogadta. Az üzemek jugoszláv ellenőrzése pedig mindenkor a magyar kormány képviselőjének bevonásával történik.⁵⁹ Ezt követően végre aláírhatták a jóvátételi egyezményt.

1946 tavaszáig Jugoszlávia felé jóvátétel címén — megállapodás hiányában — csak előszállítások történtek. Ezeket beépítették az 1946. évi kötelezettségekbe, konkrétan 1,2 millió dollár értékben lettek elszámolva még az egyezmény aláírása előtt. Mezőgazdasági gépek, traktoralkatrész, acéláruk, optikai műszerek, ampullák, kocsz, stb. összesen 771.631,19 dollár értékben lettek leszállítva február elsejéig, ezt követően pedig még mintegy félmillió dollár értékű áru 1946 májusáig.⁶⁰

⁵⁹ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételi tárgyalások befejező tárgyalási napjairól. Jelöletlen irat, az egyik aláírás valószínűleg *Bán (Antal)*, a másik nem olvasható. Budapest, 1946. május 13. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁶⁰ Jugoszlávia részére 1946. február hó 1-ig teljesített ipari jóvátételi előszállítások. Jelöletlen irat, dátum és aláírás nélkül. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

4. A jóvátételi egyezmény

A magyar kormány végül tehát 1946. május 11-én állapodott meg Jugoszláviával a jóvátételi szállítások lebonyolítása ügyében. (Egy dokumentum szerint, bár a részletek megtárgyalása nem fejeződött be eddig az időpontig, politikai okokból mégis már május 10-én aláírták az egyezményt. A fentebb leírtak ezt nem erősítik meg, lévén aznap csak az utolsónak maradt textilipari kérdéseket rendezték. Valószínűleg ezt téveszthették össze a jóvátételi egyezmény ratifikációjával.)⁶¹ A gazdasági helyzet és a szovjetek felé irányuló kötelezettségek 1945-ben még nem tették lehetővé, hogy Magyarország Csehszlovákiának és Jugoszláviának is számottevő mértékű szállításokat teljesítsen. Irányukba csak ún. előszállítások történtek, ezek értékét az 1946-os kontingensbe számították bele. Az egyezmény alapján a magyar fél szállítási kötelezettségei az alábbiak szerint alakultak:⁶²

Árucsoport	1946	1947	1948	1949	1950	Összesen
	millió dollár					
Gépi berendezések	4,3	6,9	5,4	3,9	4,9	25,4
Vasúti felszerelések	2,2	2,3	2,7	3,0	3,0	13,2
Hajók, úszódaruk	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	0,7
Fémfélgyártmányok	2,5	2,2	3,1	3,1	2,5	13,4
Mezőgazdasági cikkek	0,2	0,2	-	-	-	0,4
Különféle (szén, olaj, stb.)	4,7	2,3	2,5	3,9	3,5	16,9
Összesen	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	70,0

Az egyezmény aláírásakor a hiperinfláció már olyan méreteket öltött, ami a gazdasági élet teljes megbénulásával fenyegetett. A szovjetekkel folytatott többhónapos huzavona és alkudozás ekkor vezetett eredményre, Moszkva végül hozzájárult a jóvátételi szállítások időtartamának két évvel történő meghosszabbításához. Nem sokkal később pedig életbe lépett a progresszív teljesítés rendszere, ami lehetővé tette, hogy ideiglenesen, a pénzügyi stabilizáció bevezetéséig megfelelő árualap álljon rendelkezésre a gazdasági vérkeringés újbóli beindítására. Nem sokkal tehát az egyezményt követően, a szovjetekkel történt megegyezéssel a háta mögött a magyar kormány Belgrádhhoz is hasonló kérést intézett. Eredetileg az volt a céljuk, hogy a teljesítés időtartamát hat évről ugyancsak nyolc évre emeljék, a hátralévő hét évre egyenlő részletekben. Mivel a mezőgazdasági cikkek részaránya a jugoszláv jóvátételben elenyésző volt, ezek volumene változatlan maradt. A kormány úgy vélte, főként a jelenleg nagy

⁶¹ Feljegyzés a Jugoszláviával megkötött jóvátételi egyezmény tárgyában. Jelöletlen irat, az aláírás olvashatatlan. Budapest, 1946. június 13. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 132–133. lap.

⁶² Magyarország jóvátételi terhei. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 80–85. lap.

nehézséget jelentő hengerelt áruk és vasúti anyagok szállítását lenne célszerű progresszív alapon teljesíteni. A legkevésbé hátrányosan érintett iparágakban (pl. elektrotechnika) lehetséges a degresszív éves eloszlás, így a többi progresszív tétellel egyenletesen beállítható az éves keretösszeg. Egyes árucsoportokat ugyanakkor tovább kell bontani, főleg ott, ahol komplett gyári berendezések is szállításra kerülnek. „Ez utóbbiak ugyanis csak egy időpontban szállíthatók és írhatók jóvá, minek következtében nem lehetséges egyenletes évi összeget rezerválni céljukra, mivel nagyon valószínű, hogy a jugoszláv delegáció elzárkózna az összeg jóváírásától mindaddig, míg az egyezmény értelmében a gyár üzemképesen átadva nincs.” Más tételek, mint pl. olajgyár, szándékosan későbbre lettek eltolva, főként azért, „hogy a tárgyalásoknál előrehozhassuk más téren tett engedmények fejében.”⁶³

Végül el kívánták érni azt is, hogy a felvásárlásra elkülönített keretösszeg súlya inkább az első időszakra essen, részben azért, hogy Magyarország ekkor tehermentesíthesse magát elsősorban kisipari cikkek szállításával, „másrészt, hogy később ne álljon rendelkezésre a jugoszlávoknak keretösszeg különleges kívánságaikra s így az mindig valamilyen kellemetlen tétel rovására legyen csak eszközölhető.”⁶⁴ Átlagosan 10 millió dolláros törlesztést vettek alapul évente, 1953-ig.

A minden várakozást felülmúló hiperinfláció, a szovjetek igényei és a Vörös Hadsereg ellátása miatt (is) kialakuló általános áruhiány összességében lehetetlenné tette a frissen aláírt egyezmény előírásainak betartását. Az ipar és az agrárium sem jóvátételre, sem más célra nem tudott megfelelő mértékben termelni. Ezért a szovjetektől kapott progresszív törlesztési lehetőség birtokában Magyarország Jugoszláviától is hasonló engedményeket kért, amitől a belgrádi vezetés nem zárkózott el, és nem sokkal ezután, 1946. augusztus 12-én megegyezés született a felek között. Gyakorlatilag egyszerre hagyták jóvá a nyolcéves terminust és a progresszív fizetési rendszert is. A teljesítés határideje ugyancsak két évvel lett megtoldva, így Magyarországnak a szovjet egyezmény mintájára 1948-ig évente emelkedő, majd azonos értékben kellett jóvátételt fizetnie. Így a Jugoszlávia felé irányuló kötelezettségek a következők szerint oszlottak meg:⁶⁵

Év	Ipar		Mezőgazdaság		Összesen	
	Eredeti	8 éves	Eredeti	8 éves	Eredeti	8 éves
1946	13,8	6,8	0,2	0,2	14,0	7,0
1947	13,8	8,8	0,2	0,2	14,0	9,0
1948	14,0	10,0	-	-	14,0	10,0
1949	14,0	11,0	-	-	14,0	11,0
1950	14,0	11,0	-	-	14,0	11,0

⁶³ Tervezet a jugoszláv jóvátétel évi elosztásának megváltoztatására. A Jóvátételi Hivatalnak címzett dokumentum. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. Budapest, 1946. június 2. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Magyarország jóvátételi terhei. Jelöletlen irat, aláírás: Dr. Borbás. Budapest, 1947. március 3. MNL OL XXIX-L-1-m egység, 27. doboz, 21. lap.

Év	Ipar	Mezőgazdaság	Összesen			
	Eredeti	8 éves	Eredeti	8 éves	Eredeti	8 éves
1951	-	11,0	-	-	-	11,0
1952	-	11,0	-	-	-	11,0
Össze- sen	69,6	69,6	0,4	0,4	70,0	70,0
Száza- lék	99,4	99,4	0,6	0,6	100,0	100,0

Összességében tehát a különféle konstrukciók alapján az alábbiak szerint alakult a jugoszláv jóvátétel összege:⁶⁶

Kötelezettségek Jugoszlávia felé	Millió dollár
Teljes kötelezettség	70,0
1946-os eredeti kötelezettség	14,0
1946-os összeg (7 éves terminus alapján)	10,0
1946-os összeg progresszív alapon	8,1

1946 júniusában összegzés készült a jugoszláv jóvátétel valós belföldi értékéről és ennek végül elszámolt összegéről. Az adatokat összehasonlítva a hasonló csehszlovák értékekkel kiderül, hogy a jóvátételi dollár szorzószámai valamivel alacsonyabbak voltak, ritkábban lépték túl a 2-es szorzót, átlagban 1,64 jött ki. Néhány termékcsoporthoz esetében az alábbi táblázat mutatja a dollárárakat és végeredményként a valós és a jóvátételi árszámítás közötti differencia mértékét.⁶⁷

Árucsoport (1)	Összes kötelezett-ség (2)	Ebből kiértékel-ve (3)	Valós belföldi ár (4)	Szorzó-szám (4:3)
	1000 dollárban			
Vasúti szállítóeszközök, felszerelés	11.755,75	10.350,-	18.259,-	1,76
Folyami úszó objektumok, motorok	698,2	288,-	433,-	1,50
Elektrotechnikai cikkek	11.323,6	-	-	-
Vasúti jelzőberendezések	343,8	343,8	412,6	1,20
Távbeszélő berendezések	925,4	925,4	1.110,5	1,20
Szerszámgépek és berendezések	1.850,-	1.850,-	3.885,-	2,10
Vegyipari gépek, berendezések	1.475,4	600,-	1.416,-	2,36
Élelmiszeripari gépek	2.758,-	2.758,-	4.357,6	1,58

⁶⁶ Magyarország jóvátételi terheinek alakulása. Aláírás: Dr. Rieger. H. n., 1946. július 4. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 9. lap.

⁶⁷ A Jóvátételi Hivatal által kiszámított jóvátételi dollárárak. Jelöletlen irat. Budapest, 1946. június 14. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 17. lap.

Árucsoport (1)	Összes kötelezettség (2)	Ebből kiértékelve (3)	Valós belföldi ár (4)	Szorzó-szám (4:3)
	1000 dollárban			
Emelődaruk	1.119,4	777,5	1.626,5	2,09
Mezőgazdasági gépek	4.323,9	4.323,9	8.647,8	2,-
Bányaberendezések	2626,2	-	-	-
Szivattyúállomások, építőip. gépek	2389,4	308,-	462,-	1,50
Fémek, fémtermékek	13.478,1	10.213,9	19.627,5	1,92
Szivattyúk és kompresszorok	583,4	-	-	00
Mezőgazdasági magvak	248,0	180,-	192,-	1,07
Állatok	171,-	86,-	250,-	2,91
Üzemanyag	10.021,3	10.021,3	10.021,3	1,00
Különbféle cikkek	3.906,15	-	-	00
Összesen	70.000*	43.025,8	70.700,8	1,64 (átlag)

*Az összértéket 69.997.000 dollárról kerekítették fel, 3000 dollárnyi áru ezek szerint „elbújt” a rendszerben.

A jugoszláv jóvátétel gyanánt leszállított iparcikkek értéke az alábbiak szerint alakult:

	1946. július 27 – december 31.	A kezdetektől 1946. december 31-ig
Teljesítés	1.290.667,05	2.215.512,11
Közvetlen kifizetés	1.000.000,-	1.000.000,-
Összesen	2.290.667,05	3.215.512,11

Az összes leszállított jóvátétel értéke (beleértve a mezőgazdasági termékeket is) 1946 januárja és novembere között 3.538.584 dollárt tett ki, egyedül 1946 novemberében pedig 428.388 dollár volt.⁶⁸ Egy másik táblázat a fontosabb kontingensek nagyságrendjét (tételszámaikat) és összesített dollárértékét mutatja meg.⁶⁹

Árucsoport	Tételek száma	Összérték, dollár
Vasúti szállítóeszközök, felszerelés	18	1.725.500
Folyami úszó objektumok, motorok	2	37.368
Elektrotechnikai cikkek	16	913.000
Vasúti jelzőberendezések	9	70.052

⁶⁸ A jóvátétel formájában elszállított iparcikkek értéke. Budapest, 1946. december 10. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 22. lap.

⁶⁹ A magyar–jugoszláv kormányok közötti egyezmény a jóvátételi szállításokról. 1947/III. sz. melléklet. MNL OL XXIX-L-1-m 27. doboz, 23–27. lap.

Árucsoport	Tételek száma	Összérték, dollár
Távbeszélő berendezések	4	296.000
Szerszámgépek és berendezések	11	569.850
Vegyipari gépek, berendezések	11	261.401
Élelmiszeripari gépek	3	200.000
Emelődaruk	3	142.534
Mezőgazdasági gépek	19	458.526
Bányaberendezések	10	173.620
Szivattyúállomások, építőipari gépek	12	184.592
Fémek, fémtermékek	22	1.808.780
Szivattyúk és kompresszorok	7	149.990
Üzemanyag	5	571.430
Különféle cikkek	1	5.700
Műselyem	nincs adat	100.000
Összesen	153	7.668.343

A jugoszláv jóvátételi delegáció az egyezményt követően, 1946. május 25-én 200 db, egyenként 15 tonna teherbírású tehervagont kért 1947. január 20-ai leszállítási határidővel a Jugoslavenska Drzavne Zaleznice (Jugoszláv Államvasutak) részére.⁷⁰ Júniusban pedig 20 tonnányi kézi vezérlésű Ganz uszálydarura jelentették be igényüket, két részletben szállítva.⁷¹ Szeptemberben összesítés készült a már véglegesített megrendelések leszállításáról. Eszerint traktorok, mezőgazdasági gépek és alkatrészek, olajipari termékek, ampullák, elektrodák és acélcsővek összesen 206.054,20 dollár értékben kerültek a fenti időpontig leszállításra. Az 1945-ös előszállítások értéke 94.695,86 dollár, az összes teljesített megrendelésé 1946-ban már 2.310.996,94 dollár volt. Így a két előszállítási és a leszállított végleges megrendelések összesen 2.611.746,14 dollárt tettek ki. Az írás megjegyzi azonban, hogy az előszállítás értékszámai még változhatnak, ugyanis jó háromnegyed (!) részüknél a végleges elszámolási érték még nincs letárgyalva.⁷²

Az egyezmény létrejöttét követően egy dokumentum több tétel esetében, így vasúti kocsiknál 30, a hajómotorok, acéllemezek, emelődaruk kontingensénél pedig 50%-os csökkentést javasolt, amely egyúttal a különféle vashíd-szerkezetek terén 9000 tonna megtakarítást irányzott elő. Ez (összesen 14 tétel esetében) 6.812.485 dollárt jelentett.⁷³

⁷⁰ A Jugoszláv Jóvátételi Delegáció levele a JH-nak, 205.094/1946.SzK/CsGy. sz. irat. Budapest, 1946. május 25. Aláírás: V. Gavrilovics. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁷¹ 205.084/946. sz. irat. H. n., 1946. június 21. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

⁷² Kimutatás a jugoszláv ipari jóvátételre végleges megrendelésekre történt szállításokról 1946. szeptember 19-ig. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁷³ Kimutatás azon tételekről, amelyek a jugoszláv jóvátételi szállításokban iparkapacitási szempontból csökkentendők. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

1946 őszétől a többiekhez hasonlóan a jugoszláv jóvátétellel kapcsolatos iratok is megritkultak a levéltári források között. 1947-ből is meglehetősen kevés forrás áll rendelkezésre, ezt követően 1948 első feléből még akadnak adat-sorok, azután a politikai helyzet változása miatt mind a jóvátételi, mind az idő-közben aláírt gazdasági egyezményt felmondta a magyar kormányzat.

5. A jugoszláv jóvátétel 1947/48-ban

Az 1946/47-es jóvátételi évben — Csehszlovákiához hasonlóan — Jugoszlávia esetében is felmerült, hogy a jóvátételi kötelezettségek egy részét áruszállítás helyett készpénzfizetéssel teljesítik. Az effektív dollárfizetés révén Jugoszláviának 1 millió dollár készpénz lett átadva, amit 716.000 jóvátételi dollárban számoltak el (míg a csehszlovákok felé bankjegyekben kifizetett 575.000 dollár kereken félmil-lió jóvátételi dollárt ért).⁷⁴ Mezőgazdasági vonalon 1946. augusztus 1-jétől 1947. május 31-éig a jugoszláv jóvátétel céljaira kiutalt összeg 9.651.195 Ft volt.⁷⁵

A Jóvátételi Hivatal új vezetője, Pesta László hosszas elemzésben részle-tette az 1946/47-es jugoszláv jóvátételi szállítások helyzetét és az írás keletke-zésekor, 1947 novemberében fennálló helyzetet.⁷⁶ Kiderült, hogy az 1946-ban összesen 7 millió dollárnyi jóvátételi kötelezettséget Jugoszlávia felé több okból sem sikerült teljesíteni. A végleges jóvátételi egyezményt csak 1946. május 11-én írták alá Belgráddal, ezután még hónapokat vett igénybe a rendelések le-adása, a gyártási idő és a leszállítás, de nehézségekbe ütközött nemegyszer a szükséges nyersanyag beszerzése is. Ugyancsak késleltette a folyamatot az inf-láció elhúzódása, a stabilizáció csak augusztustól tette kiszámíthatóbbá a pénz-ügyeket. A korábban a szovjetekkel aláírt egyezmény pedig annyira leterhelte az üzemeket, hogy sokszor még a rendelések kiadására sem volt lehetőség. Így az érdemi gyártási munkák csak 1946 októberében indulhattak meg. Ezek után 1947. július 31-ig 7 millió jóvátételi dollár értékű árut szállítottak le Jugoszlávi-ának. Az 1946-ra eső összegből 104.000 dollár hiányt jelzett a jugoszláv fél, ez még az akkor megrendelt, de meg nem érkezett tételekből tevődik össze, leszáll-ításuk csak 1947. július 31. után volt lehetséges. 1947-re 9 millió dolláros szál-lítást kellett teljesíteni, ebből azonban november 1-jéig mindössze 3.800.000 dollárt teljesített Magyarország. Ennek ellenére az elemzés optimista volt. *„Amennyiben az 1947-es évi szállítási kötelezettségeinket november hó 1-én számba-vesszük, úgy az Egyezményben feltüntetett dollár összegeket figyelembe véve — beleértve a ki nem adott megrendeléseket is — az előirányzatot 75%-ig teljesítettük. Ha a teljesítést a ténylegesen kiadott megrendelésekkel hasonlítjuk össze, úgy dollár összegekben 85%-ig teljesítettük az előirányzatot.”*⁷⁷ A 9 millió dollár ér-

⁷⁴ Pro memoria c. összefoglaló a jóvátételi szállítások teljesítéséről az első jóvátételi évben (1946. január 20. – 1947. január 20.) MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 154–156. lap.

⁷⁵ Jugoszláv mezőgazdasági jóvátételi szállítások dollárfolyama. Dátum nélküli, jelületlen irat. Aláírások: Barna Béla, Lükő Géza. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 175–176. lap.

⁷⁶ 1947-ből gyakorlatilag ez volt a fellelhető legrészletesebb, jugoszláv jóvátétellel foglalkozó le-véltári forrás.

⁷⁷ Jelentés az 1946-os és 1947-es jugoszláv jóvátételi szállítások jelenlegi állásáról. Jelületlen irat, aláírás: Pesta László. Budapest, 1947. november 18. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

tékből 0,17 millió esett mezőgazdasági cikkekre. Mivel az első jóvátételi évben a magyar gyárak csak késve tudták megkezdeni az iparcikkek gyártását, mindössze 5,9 millió dollár értékben tudtak szállítani, további félmillió dollár pedig még nem került legyártásra. Az év végéig a hátralék kb. 2,5–3 millió dollár volt, amit a felek közti megállapodás értelmében 1948-ban szállítanak le.⁷⁸

A jugoszláv delegációval kötött megegyezés szerint az 1947-re előírt 9 millió dollárt összegszerűen pontosan teljesítjük, de a megrendelések részben módosítva lesznek, elsősorban is azok, amelyek kiszállítása 1948. január 20-áig nem lehetséges. Eddig az időpontig az 1947-es tételekből előreláthatólag 6,8 millió dollárnyi árut fogunk szállítani. Így a fennmaradó hiány 2,2 millió dollár. Ez a jugoszláv delegáció által ki nem adott rendelések összegéből (826.000 dollár), a már kiadott, de a műszaki kérdések nem tisztázott volta miatt nem gyártható tételekből (367.000 dollár), a szállítási határidőt magyar részről igazoltan és a jugoszláv fél által is elismerten nem tartható tételekből (523.000 dollár) ill. olajszármazékok szállításának elmaradásából (484.000 dollár) áll. Ennek ellentételezésére azonnali hatállyal megrendeltünk és részben leszállítottunk 600.000 dollár értékű árut. További tárgyalások vannak folyamatban, hogy a hátralék már raktáron lévő, vagy rövid gyártási időt igénylő cikkekkel legyen kiegyenlítve.

Ásványolajból 1947-ben 42.000 tonnát kellett volna szállítanunk, de csak kilencezret sikerült. Eltérően a más cikkek ügyében folytatott, barátságos hangnemben zajló tárgyalásoktól, ahol számottevő engedményeket sikerült elérnünk a legnehezebb időszakokban is, itt a viszonyt súlyosan elmérgesítette *Gombosi Zoltán* miniszteri biztos magatartása, aki minden hónapban felborította a már lezárt megállapodásokat, akár a Jóvátételi Hivatallal, akár a jugoszlávokkal tárgyalt. A JH hiába küldött többszöri jelzést a GF felé, válasz ezekre nem érkezett. Ezután a jugoszlávok diplomáciai lépéseket foganatosítottak, amit a JH megértéssel fogadott. Ennek ellenére jelezték, hogy megkísérlik a 42.000 tonnás ásványolaj-kötelezettséget 27–30.000 tonnára leszorítani. A hiányzó összeget más áruk szállításával tervezzük kipótolni. *„Fentiek után, helyesebben a jugoszláv szóbeli jegyzék átnyújtása után a Jóvátételi Hivatal tisztelettel kéri annak elrendelését, hogy a Jóvátételi Hivatal kérései, javaslatai és sürgetései a különböző szaktárcák és hivatalok részéről komolyabb és alaposabb megfontolás tárgyává tétessenek. A Jóvátételi Hivatal egyedül hivatott és képes annak megítélésére, hogy a „húrt milyen mértékig lehet feszíteni”. Amennyiben Gombosi miniszteri biztos úr által sürgetéseink valamennyire is figyelembevételtek volna, úgy a jugoszláv szóbeli jegyzék átnyújtására nem került volna sor és emellett az olajszállítások ütemét minden bizonnyal havi 1.000, 1.500, - legfeljebb 2.000 tonnára le tudtuk volna csökkenteni. Amennyiben nyersolaj termelésünk a jövő évben nem emelkedik és az Olaj-Kormánybiztosság magatartása a jóvátételi szállításokkal kapcsolatban megváltozik, ezt az eredményt a jövő évben is el fogjuk tudni érni.”*⁷⁹

⁷⁸ Az 1947. évi jugoszláv jóvátételi kötelezettség. Jelöletlen irat, aláírás nélkül. Budapest, 1948. február 20. MNL OL Z12 88. (volt 19.) doboz, 303. lap.

⁷⁹ Lásd a 77. sz. hivatkozást.

1947 végén egy dokumentum emlékeztetett arra, hogy a jóvátételi egyezmény alapján Magyarország vállalta egy műselyemgyár (viszkóza) Jugoszláviában történő felépítését. A beruházás tervezett bekerülési költsége 28–30 millió svájci frank volt. A szükséges anyagok jelentős részét azonban csak külföldről lehetett beszerezni. Korábban a nyergesújfalui gyárat azért nem szerelték le, mert a magyar fél új építését vállalta, ehhez pedig ragaszkodtak a jugoszlávok. Az egyezményben ugyanakkor mindössze 1,5 millió dolláros keretet rendeltek hozzá a beruházáshoz, ami természetesen távolról sem volt elegendő.⁸⁰

A Jóvátételi Hivatal ezzel kapcsolatban 1948. február 25-én az alábbi javaslatot tette: Magyarország szállítsa le Jugoszláviának az eredetileg is előírt Viscosa műselyemgyárat 1,5 millió jóvátételi dollár értékben, ezért cserébe a jugoszlávok hajlandóak lesznek engedményeket tenni. Így az 1948-ra eső kötelezettségből 1,27 millió jóvátételi dollár értékű nyersolajszármazékot, textilgyári berendezéseket és műselymet engednek el, helyette megegyezhetünk ugyanilyen értékű egyéb áru szállításáról is. Az MNB szerint ez előnyös, amennyiben az 1949–1951 között leszállítandó Viscosa üzem teljes értékének (mintegy 20 millió svájci franknak) 70–80%-át hazai forrásokból is le lehet gyártani, illetve ha a JH úgy állapodik meg a jugoszlávokkal, hogy az elengedett cikkek helyébe lépő áruk forint-szorzószáma nem lesz magasabb 2,11-nél.⁸¹ Így komoly forint-megtakarítást érhetünk el, minimálisan 32, legfeljebb 62,1 millió Ft-ot. Ezen felül az általunk leszállított gyár szorzószáma (4,3) jobb a törölt cikkekénél (4,5–6,3). Ráadásul, mivel ezt három év alatt kell megtennünk, 1948-ban mintegy 1,4 millió svájci frank értékű devizát takarítunk meg, és a törlés miatt eredetileg a jugoszlávoknak szánt nyersolaj egy része, mintegy 35–38.000 tonna is exportra kerülhet, ami további legalább 6 millió svájci frank bevételt jelent. Így csak 1948-ban annyi devizához juthatunk, amennyi a hároméves Viscosa-projekt devizasükségletét 85 százalékban fedezi.⁸²

Az 1948 januárjában összesített adatok szerint Magyarországon jugoszláv viszonylatban az alábbi összegeket fordították az 1947. évi jóvátétel teljesítésére.⁸³

Egyezmény szerinti igazolt szállítások:	5.379.791,13
Könyveletlen tételek (bizonylathiány miatt):	116.376,00
Könyveletlen tételek (késedelmes benyújtás miatt, 1948. 01. 13-15.):	187.918,00
Leszállított gyárberendezések:	191.505,46
Mezőgazdasági szállítások:	114.529,89
Legyártott, de le nem szállított gyárberendezések becsült értéke:	565.391,00
Összesen:	6.555.511,48

⁸⁰ Jugoszláviának jóvátételbe szállítandó viszkózagyár. Jelöletlen, töredékes irat, előadó: Szabó István műszaki főtanácsos. Budapest, 1947. december 18. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz 40/b. jelzésű irattömb.

⁸¹ A jugoszláv jóvátételre előírt komplett Viscosa-gyár leszállításának kérdése és az ezzel kapcsolatos jugoszláv engedmény. (A Jóvátételi Hivatal 1948. február 25-ei, a Gazdasági Főtanácshoz írott feljegyzésének vizsgálata.) Budapest, 1948. március. 12. Aláírás: Dr. Borbás Rudolf. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 208. lap.

⁸² Uo. 209. lap.

⁸³ 1947. évi jugoszláv jóvátételi kötelezettségünk és az erre történt teljesítésünk 1948. január 15-ig. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 177–179. lap.

Az egyezményben eredetileg 200.000 dollár keretében volt előirányozva textilipari berendezések leszerelése, ezek újonnan gyártott értéke számítások szerint 720.000 dollár lett volna. Mivel az érintett üzemek munkásai ellenálltak a leszerelésnek, vis maior hivatkozással a magyar kormány jelezte, nem tudja végrehajtani azt, és alternatív megoldást javasolva új megbeszéléseket kezdeményezett. Mivel csak a Belgrád által kért 400 db szövőszék értéke 320.000 dollárra rúgott, az Iparügyi Minisztérium szorgalmazta a darabszám csökkentését.⁸⁴

1948. február 13-án a jugoszláv delegáció Gavrilović tanácsos vezette bizottsága Budapesten tárgyalta a jóvátételnek a kereskedelmi szállításokba történő beépüléséről. Magyar részről Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács elnöke volt a tárgyalások vezetője. Pénzügyi szervek ezen nem vettek részt.

A jugoszlávok javaslata az volt, hogy az 1948-ban esedékes 10 millió dolláros kötelezettségéből 2,5 milliót számoljunk el, és az ennek megfelelő „kereskedelmi dollárt” írjuk jóvá a jugoszláv félnek. A magyar ajánlat erre a konstrukcióra eredetileg 7–8 millió dollár volt, de ezt a jugoszlávok túlzónak tartották. Utolsó ajánlatként Vasék 4 millió dollárt jelöltek meg. Ez 1,6-os szorzóval számolva 2,5 millió jóvátételi dollár elengedését jelentette. Az eredeti 1948-as 10 milliós listánál az átlagos szorzó 2,11 volt. Többen jelezték ugyanakkor, hogy magyar szempontból amúgy hátrányos az ötéves szerződésbe történő beszámítás, mivel a behozatal mintegy 1-e értékes ipari nyersanyag, s ennek volumene is esne az ominózus 4 millió dollárral. *„A tranzakció az esetben lesz előnyös, ha a jóvátételi listából olyan áruk szállítását sikerül törölnünk, amelyeknek megta-
karítása nagyobb értéket jelent a magyar közgazdaság szempontjából mint az öt-
évesben szállított gépek.”*⁸⁵ Márciusban egy bizalmas jelentés ehhez még hozzáfűzte: *„A jóvátételi „beszámítás” — 2,5 millió jóvátételi dollár átvétele valamelyik kereskedelmi konstrukcióba — ugyancsak miniszteri döntés elé kerül. A jugoszlávok ragaszkodnak ahhoz, hogy a beszámítás az 5 éves szerződés javára történjen (...) Magyar javaslat: mind a három konstrukcióba vigyünk át bizonyos összeget.”*⁸⁶

1948 májusában két mérnök levelet intézett a Jóvátételi Hivatalhoz, amelyben közölték, hogy az SKF itteni képvisellete a svéd golyóscsapágyakat csak részben tudta leszállítani, a később érkezettekről pedig a JH rendelkezik, ezekből kérnek különböző típusúakat jugoszláv jóvátételre kerülő készülékek legyártásához.⁸⁷

⁸⁴ Feljegyzés a jugoszláv jóvátételi textilgép-leszerelés (227. tétel) helyett szállítandó új textilgépek tárgyában (Iparügyi Minisztérium). Jelöletlen irat. Budapest, 1948. február 11. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 195. lap.

⁸⁵ Jugoszláv jóvátétel beszámítása. Budapest, 1948. február 16. Jelöletlen irat, aláírás: Rieger. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 196–197. lap.

⁸⁶ Bizalmas jelentés a jóvátételi beszámításról az MNB Elnöki Osztálya Központi Csoportjának. H. n., 1948. március 11. Jelöletlen irat, aláírás: Rieger. MNL OL Z 12 88. (volt 19.) doboz, 129. lap.

⁸⁷ Levél a Jóvátételi Hivatalnak Dr. Schreiber és Tettamanti mérnököktől. Jelöletlen irat. H. n., 1948. május 8. MNL OL XIX-F-1-b 45. doboz.

6. A jóvátételi egyezmény felmondása és annak következményei

Magyarország jóvátételi kötelezettségeinek teljesítése szempontjából jelentős könnyebbséget jelentett, hogy a Szovjetunió 1948 elején előbb felemelte néhány jóvátételi árucikk átvételi árát, majd nem sokkal később elengedte a hátralévő kötelezettségek 50 százalékát. Ennek birtokában a magyar kormány hasonló engedményt kért a belgrádi vezetéstől. Közben azonban a Kommunista Pártok Tájékoztató Irodája (Kominform) 1948. június 27-ei határozata elítélte Jugoszláviát, a döntést pedig a magyar képviselők is megszavazták. Ennek fényében a jugoszláv vezetés 1948. július 16-án elutasította a magyar kérést, ezt követően pedig egyre fagyosabb lett a felek közti viszony. Magyarország augusztus 25-én leállította a jóvátételi szállításokat, a következő év tavaszától pedig fokozatosan felmondta a déli szomszédjával kötött megállapodásokat. Először a 15 évre szóló alumíniumipari együttműködési szerződést, ezt követően az árucserre-forgalmi megállapodásokat, végül pedig az 1947 decemberében kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt hatálytalanították. A jóvátételi szállítások leállítására válaszul Jugoszláviában államosítottak minden magyar érdekeltségű tulajdont.

Honvári János munkájában a következő adatokat közli: „*A Magyar Pénzügyminisztérium kimutatása szerint a jóvátétel leállításáig Magyarország 18 385 910,24 dollár értékű árut szállított ki, és készpénzben 2 464 286 dollárt utalt át, összesen tehát 20 850 196,24 dollárt teljesített, ami az összes jóvátételi kötelezettség 29,8%-a. Ha a jóvátételi egyezményben szereplő, havi 5%-os büntető kamattól eltekintünk, akkor Magyarország mintegy 49,2 millió dollár jóvátétellel maradt Jugoszláviának adósa.*”⁸⁸

A jóvátételi egyezmény felmondásának belföldön is súlyos anyagi következményei voltak. Számos vállalat vett részt a Jugoszláviába küldendő iparcikkek gyártásában, akiket természetesen váratlanul ért a fordulat, miközben komoly összegeket investáltak a termelésbe, ettől a pillanattól kezdve azonban termékeik sorsa bizonytalanra vált. A Farkasvölgyi-féle Villamosipari és Gépgyár Rt. 1948. október 1-jén keltezett levelében kifogásolta a Villamos és Tömegcikk Ipari Igazgatóságnak, hogy a jugoszláv jóvátételre korábban kiírt 40 darab transzformátor gyártásának megrendelését a Jóvátételi Hivatalnál törölték. Korábban attól volt szó, hogy az eredeti határidőre legyártanak 10 darabot, a többit pedig egyelőre függőben hagyják. A JH ezután döntött a költségvetési fedezet hiányában történő stornírozás mellett, egyúttal a 40 db-os tételről részletes kimutatást is kért. A cég ezt határidőre megküldte. A probléma abból fakadt, hogy a JH semmiféle költségtérítést nem folyósított a már csaknem teljesen legyártott 10 db transzformátorért sem. A gyártás összköltsége egyébként hozzávetőleg 85.000 Ft volt.⁸⁹

A MÁVAG Mozdony- és Gépgyár még tovább ment, egyenesen keresetet nyújtott be a JH ellen, mivel utóbbi 1948 szeptemberében utasítást adott a le-

⁸⁸ Honvári János: Az 1956. május 29-ei magyar-jugoszláv pénzügyi és gazdasági egyezmény. In: www.archivnet.hu, 10. évfolyam (2010) 2. szám. Hozzáférés: 2012. április 2.

⁸⁹ Farkasvölgyi-féle Villamosipari és Gépgyár Rt. levele. H. n., 1948. október 1. 1510. sz. irat. MNL OL XIX-F-1-b 46. doboz.

gyártott tételek belföldi értékesítésére, de az ennek következtében keletkezett veszteségeket a gyárnak elismerni és megtéríteni nem volt hajlandó. A csatolt jegyzőkönyv szerint⁹⁰ a MÁVAG helytelenül járt el, mert alacsonyabb áron értékesítette a darukat a Dimávagnak, mint a jóvátételi ár, ráadásul ezt nem jelezte az illetékes felügyeleti szervnek. A bíróság jelezte, hogy a Népgazdasági Tanács (NT) részéről hozandó határozat szellemében dönt majd a kártérítés mikéntjéről és mértékéről.⁹¹ 1949 tavaszáig 19 tételben, összesen 20.073.284 Ft értékben írtak össze olyan jóvátételre gyártott, de már el nem szállított árukat, melyeket Jugoszlávián kívül nem lehetett máshol felhasználni. Ezeknek a készítőit valamilyen módon szintén kárpótolni kellett.⁹²

Asboth Oszkár a helikopterfejlesztés magyar úttörője, aki légcsavarok kifejlesztésével is foglalkozott, még a jóvátételi szállítások leállítására előtt, 1948. július 9-én levélben fordult az Iparügyi Minisztérium Gépipari Osztályához a jugoszláv megrendelésre készült, általa kifejlesztett légcsavar-meghajtású, sekély merülésű ún. „Asboth-hajó” ügyében. Még 1947 májusában érdeklődtek a jugoszlávok ilyen hajók után a Drinán építendő vízerőmű kapcsán, mivel a folyó az év nagy részében igen alacsony vízállású volt. Az első példány 1947 szeptemberében készült el, akkori áron 389.000 Ft-ért. Időközben a kormányzat részéről komolyabb béremelést fogantatosítottak, így a gyár által vállalt eredeti ár már nem volt tartható. A jugoszlávok ráadásul igen vonatottan fizettek, a béremelés miatti áremelkedés áthárítását viszont elutasították, ráadásul a főváros is kisajátította Asboth telkét, a műhelyt pedig lebontatta. Így a munka befejezése igen nehézkessé vált, a feltaláló cége pedig gyakorlatilag tönkrement. 1948. június 23-án sikertelenül próbálták átadni a hajót a csepeli kikötőben, mert kiderült, hogy néhány kisebb alkatrész még hiányzik róla. A Jugoszláv villamosítási minisztérium mérnöke, *Kornel Bosnjakovic* szerint az Asboth cég kifogásai alaptalanok voltak, 1948. augusztus 10-ei levelében pedig azt is közölte, hogy ők ráadásul előre fizettek. Az ügy további fejleményeiről több dokumentum nem bukkant fel.⁹³

Többéves ellenségeskedés és a gazdasági kapcsolatok szüneteltetését követően a felek az 1953–1956 között zajló, elhúzódó tárgyalásokon rendezték végül a függőben maradt kérdéseket, köztük a jóvátételét is. Meg kellett állapodni többek között az évek során felduzzadt hatalmas mennyiségű pönálé kérdésében, az elszámolás, az áruszerkezet és a technikai lebonyolítás mikéntjében. Előkészítésképpen 1955. január 14-én Belgrádban a két ország képviselői aláírtak egy arra az évre szóló árucere- és fizetési megállapodást, ez a szakítás óta az első ilyen egyezmény volt Magyarország és Jugoszlávia között. (Volumene 14 millió dolláros forgalmat irányzott elő.) Ezt követően megállapodtak a jugo-

⁹⁰ Jelöletlen irat. Aláírások: Szöllősy Imre (MNB), Bisztánszky József (MÁVAG), dr. Varjasi Béla (Nehézipari Minisztérium), Hegedűs Zoltán (Jóvátételi Hivatal) H. n., 1949. december 5. MNL OL XIX-F-1-rr 2. doboz.

⁹¹ Jugoszláv jóvátételi szállításból visszamaradt daruk elszámolása. Budapest, 1949. november 22. 69.608/1949 sz. irat, aláírások: Szikes, Kertész. MNL OL XIX-F-1-rr 2. doboz.

⁹² A jugoszláv jóvátételre készült, de csak Jugoszláviában felhasználható cikkek. Budapest, 1949. április 1. Jelöletlen irat, aláírás nélkül. XIX-F-1-rr 2. doboz.

⁹³ Jelöletlen irat, dátum és aláírás nélkül. MNL OL XIX-F-1-b 44. doboz.

szláv területen zajló magyar szállítások és a rijekai kikötő használata ügyében, majd a tiszai hajózásról is. A jóvátétel kérdése azonban keményebb diónak bizonyult. 1955 szeptemberében kezdődtek a konkrét megbeszélések, a jugoszlávok kezdetben 150 millió dollárt követeltek hétéves törlesztési időszakkal, míg a magyar fél 10 év alatt javasolta egy 70–72 millió dolláros összeg teljesítését. A tárgyalások az év végén megszakadtak, majd szovjet közvetítéssel újraindultak, és 1956. május 29-én aláírták a megállapodást, mely szerint a magyar kormány öt év alatt 85 millió dollár törlesztését vállalja fennmaradt kötelezettségeinek ellentételezéseként. Ezt kiegészítette egy kölcsönösen 20–20 millió dolláros fizetési és árucserre-forgalmi megállapodás is az 1957. évre. A forradalom kitörése érdemben nem akadályozta a jóvátétel rendezésének folyamatát, és az 1956 végén hatalomra került Kádár-kormány is folytatta a törlesztést. Az enyhülés jeleként jugoszláv részről megértést tanúsítottak a nehéz magyar gazdasági helyzet miatt, számos gesztussal könnyítve a terheken, aminek része volt a teljesítés idejének meghosszabbítása is. Ennek megfelelően Magyarország végül 1964-ben fejezte be a jugoszláv jóvátétel teljesítését.⁹⁴ (Ennek részletei azonban már más lapra tartoznak.)

7. A magyar-jugoszláv gazdasági és együttműködési egyezmény (1947)

Ahogy a Szovjetunió és Csehszlovákia esetében, úgy déli szomszédunkkal is sor került a jóvátétellel párhuzamosan futó, de attól elkülönülő gazdasági és együttműködési megállapodás aláírására. Jugoszlávia esetében ez két részletben történt meg. A két ország iparügyi minisztere, *Bán Antal* és *Boris Kidrič* 1947. május 11-én írtak alá Belgrádban egy 15 évre szóló, összesen 32 millió dollár értékű klíringegyezményt alumíniumipari termékek szállításáról. Július 24-én pedig egy öt évre szóló, kölcsönösen 120 millió dolláros áruforgalmat előirányzó árucserre-forgalmi megállapodást látott el kézjeggyel Bán Antal és a jugoszláv iparügyi miniszterhelyettes, *Sztaniszlav Kopcsok*. *„Mindkét megállapodást bizalmas jegyzőkönyvek egészítették ki, amelyekben a jugoszlávok a szerződésben közvetlenül érintett magyar iparvállalatok helyreállításának meggyorsítására - dollárban illetve áruszállítással - jelentős összegű előleg folyósítását vállaltak.”*⁹⁵

Az alumíniumegyezményben Magyarország kötelezte magát, hogy alumíniumkohókat létesít Szlovéniában (Strnisce, évi 20.000 tonnás kapacitással) és Hercegovinában (Mostar, 30.000 tonnás kapacitással), emellett ugyancsak Strniscében felépít egy 50.000 tonna éves teljesítményű timföldgyártelepet is. Ezek összköltsége mintegy 32 millió dollár lenne.⁹⁶ Ezzel szemben Magyarország teljes kapacitása évente összesen 16.000 tonna alumínium, és 32.000 ton-

⁹⁴ Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956. Dokumentumok. (Szerk. Kiss József et al.) Budapest, 1995, 14.

⁹⁵ Honvári János: Az 1956. május 29-ei magyar-jugoszláv pénzügyi és gazdasági egyezmény. In: www.archivnet.hu, 10. évfolyam (2010) 2. szám. Hozzáférés: 2012. április 2.

⁹⁶ Feljegyzés a Jugoszláv Federatív Népi Köztársaság és a Magyar Köztársaság között az alumíniumipar terén létesítendő gazdasági együttműködésre vonatkozólag kötött megállapodáshoz. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. H. n., 1947. augusztus 13. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 162. lap.

na timföld. Szakértők megjegyezték, a magyar alumíniumiparra hátrányos, sőt veszélyekkel jár, hogy 5 év alatt a sajátjánál háromszor nagyobb kapacitást épít ki Jugoszláviában, ezáltal konkurenciát teremt saját magának, miközben bauxitkészletei alapján maga is képes lenne az alumíniumtermelésre. Hangsúlyozták, hogy a timföld esetében beállhat kedvező változás, ha elkészül Almásfüzitő, ez önmagában plusz 60.000 tonnát jelent. 1950 végéig ennek el kell készülnie, mert ettől kezdve évi 40.000 tonna timföldet kell szállítanunk Jugoszláviának. A jugoszláv kormány pedig kötelezte magát, hogy ezt a mennyiséget kötelezően, világpiacon áron át is veszi.⁹⁷

A szakértők több megjegyzést is fűztek az egyezményhez, pl. a műszaki tapasztalatok kicserélése kapcsán megjegyezték, ebből csak a jugoszláv fél profitál, hiszen még hosszú ideig csak Magyarországnak lesznek tapasztalatai az alumíniumgyártás terén. „... alumíniumiparunk jövője szempontjából határozottan hátrányosnak ítéendő meg az, hogy egy sokkal nagyobb volumenű versenyiparnak kénytelenek vagyunk kiadni műszaki tapasztalatainkat.”⁹⁸ Elnézve a timföld önköltségének százalékos megoszlását, aggodalmuk nem volt alaptalan, ebből a szempontból ugyanis Magyarország messze nem számított versenyképesnek. Az alábbi táblázat a magyar és az amerikai timföld-előállítási költségeken belüli arányokat hasonlítja össze:⁹⁹

Összetevők	Magyarország	USA
	százalék	
Bauxit	15	56
Marónátron	32	4
Villamos energia	25	7
Munkabér	10	12
Segédanyagok	8	4
Általános rezszi	10	6
Amortizáció	-	6
Kamat	-	5
Összesen	100	100

Felhívták a figyelmet, hogy a jelenlegi technológia alkalmazása mellett 4 kg bauxitból 2 kg timföld, ebből pedig 1 kg alumínium nyerhető. Mivel Mosztárhoz közel gazdag bauxittelepek találhatóak, hosszú távon itt nem valószínű a magyar timföld versenyképessége. Ez esetben másik külpiacot kell keresni, vagy itthon kell feldolgozni a nyersanyagot. Amennyiben a költségvetés beruházna elektromos áramot termelő erőművekbe, az segítené a hazai feldolgozást is. Bonyolítja a helyzetet ugyanakkor, hogy a timföldgyártáshoz szükséges ma-

⁹⁷ Ugyanott.

⁹⁸ Jelöletlen irat, dátum és aláírás nélkül. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 160. lap.

⁹⁹ Ugyanott, 161. lap.

rónátront is főleg Jugoszláviából szerezzük be. Összességében „kérdéses tehát, hogy timföldgyártásunk rentabilitása fenntartható-e akkor, ha a marónátron az önköltségekben továbbra is oly magas százalékkal fog szerepelni (32%), mint eddig. Kérdéses továbbá, vajon (...) az a „világpiaci ár”, amelyen timföldünket Jugoszlávia átvenni köteles, magas termelési költségeink mellett lehetővé teszi-e a magyar timföldtermelést.”¹⁰⁰

Kiszámították, hogy mivel Jugoszláviának elegendő nyersanyaga és olcsó villamos árama van, minimum 25 százalékkal alacsonyabb önköltséggel fogja tudni a timföldet előállítani. A marónátron átvételi ára is nagyban befolyásolja a magyar timföldgyártás rentabilitását, Jugoszlávia világpiaci áron 1948-ban 3000, 1949-ben 10.000, 1950–52 között évente 15.000 tonnát szállít Magyarországnak. Nincs azonban tisztázva, hogy ez milyen árban lesz elszámolva. Egy tonna timföld előállításához 200 kg marónátronra van szükség, ám Magyarországon ennek aránya az önköltségben 32%, tehát nagyon magas.¹⁰¹

Jugoszlávia 1947–52 között összesen 17,6 millió dollárt fizet Magyarországnak a három üzem tervezéséért, a szállításért és a műszaki vezetésért, fele részben áruban, illetve szabad devizában. A költségkülönbözöt 14,4 millió dollárt tett ki, amit egyelőre nem lehetett tudni, ki fizet meg. Sok részletkérdés is tisztázandó volna a szakértők szerint, ilyen bizonytalan előírások közepette a végrehajtásba nem volna szabad belevágni.¹⁰²

A gazdasági egyezmény a jóvátételtől teljesen független és igen nagy volumenű forgalmat irányzott elő, öt év alatt összesen mintegy 120 (más források szerint 111) millió USA-dollár értékben, miközben a Belgrád felé fizetendő jóvátétel teljes összege 70 millió dollár volt. Főbb jellemzői az alábbiak voltak: dolláralapú elszámolás, árulisták (A és B), magyar segítséggel kohóépítés Jugoszláviában, és hogy az ott gyártott alumínium egy része Magyarországot illeti. A felek kölcsönös megállapodása alapján 1948-ban mintegy 30,5 millió dollárral csökkentették a kontingensek értékét.¹⁰³ Ennek fő okai devizális kérdések, kapacitás-kihasználtság, termelési szempontok és a hároméves terv megvalósíthatóságával kapcsolatos kérdések körüli bizonytalanságok voltak.¹⁰⁴

1947. július 24-én Jugoszlávia 6 millió dolláros kölcsönt adott Magyarországnak azért, hogy a magyar ipari szállításokban ne legyen fennakadás. Az irat szerinti teljes szállítási keret öt évre 110.976.400,25 dollár volt, de ezen felül még egy 11,5 millió dolláros kontingens is szerepelt a leírásban. Ez utóbbiért Jugoszlávia teljes gyári és gépi berendezéseket vásárolhatott Magyarországtól.¹⁰⁵ 1947 első felében még jugoszláv tartozást mutattak ki a jegyzőkönyvek,

¹⁰⁰ Feljegyzés a Jugoszláv Federatív Népi Köztársaság és a Magyar Köztársaság között az alumíniumipar terén létesítendő gazdasági együttműködésre vonatkozólag kötött megállapodáshoz. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. H. n., 1947. augusztus 13. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 159. lap.

¹⁰¹ Ugyanott, 167. lap.

¹⁰² Ugyanott.

¹⁰³ Az 5 éves magyar-jugoszláv Egyezmény ipari exportlistájának módosítása. Aláírás: Dr. Borbás. Budapest, 1948. március 24. MNL OL Z 12 88. (volt 19.) doboz.

¹⁰⁴ A Jugoszláviával kötött öt éves gazdasági együttműködési egyezmény hiteles szövege. Dátum nélküli, jelöletlen irat. MNL OL Z 12 88. (volt 19.) doboz, 130. lap.

¹⁰⁵ Az öt éves magyar-jugoszláv gazdasági együttműködési egyezmény hiteles szövege. Budapest, 1947 (hónap, nap nélkül). Jelöletlen irat. MNL OL XIX-F-1-b 46. doboz 10. tétel.

az év végén és 1948 elején azonban már jelentős magyar passzívum volt a mérlegben:¹⁰⁶

1947. december	- 8.017.000 Ft
1948. január	- 8.488.000 Ft
1948. február	- 8.964.000 Ft
1948. március	- 8.224.000 Ft

1949 elejéről még rendelkezésre áll néhány dollárösszeg az egymás közötti forgalom egyenlegéről. A magyar fél irányába mutató többlet ellenére megjegyzik, hogy összességében Magyarország mintegy 16 millió dollárral tartozik Jugoszláviának.¹⁰⁷

1949. január	+ 421.000 \$
1949. február	+ 762.000 \$
1949. március	+ 265.000 \$

Az egyezmény teljes lebonyolítását egy új vállalatra, a Nemzetközi Beruházási Áruforgalmi Részvénytársaságra (NEBÁRT) bízta. Ez a cég ellenőrizte a magyar-jugoszláv gazdasági és fizetési forgalom alakulását. 1948 nyarán, a szakítást követően átszervezték, ekkor minden, Jugoszláviával kapcsolatos gazdasági kérdés és feladat csúcsszervévé vált. A kapcsolatok teljes leépülését követően azután 1949-ben megszüntették.

1948 márciusában a NEBÁRT arra hívta fel a figyelmet, hogy mivel az exportra termelő vállalatok eddig is veszteséggel dolgoztak, február 1-jével mindenképpen fel kell emelni bizonyos fémtermékek és – alapanyagok árát, a hengerárúkat átlagosan 21, az öntvényeket mintegy 18 százalékkal, a jelenlegi ár-szint mellett ugyanis tarthatatlan a termelés. A magyar-jugoszláv áruforgalmi relációban az eredeti 112 millió dolláros összegből törlésre javasoltak kb. 35 milliót, így a fennmaradó 77 millióra az áremelkedésnek nagyjából 9–10%-os hatása lenne. Ez 5 év alatt 7,5 millió dollárt jelent, de a NEBÁRT további kihatással számolt, szerintük 10–12 millió dollár a reális felár, ami ráadásul nem egyenletesen, hanem — a szerződés-kötések késése és elhúzódása miatt — a későbbi időszakban fog erőteljesebben jelentkezni.¹⁰⁸ A cég ezért a következőket javasolta: „a vállalatok a rövidlejáratú üzleteknél a végelszámolásnál, a hosszúlejáratú üzleteknél évenként igazolják az áremelkedésből kifolyó magasabb be-

¹⁰⁶ Feljegyzés a forint-számla (jugoszláv viszonylatban) forgalmáról. Budapest, 1948. április 6. MNL OL Z 12 88. (volt 19.) doboz, 310. lap.

¹⁰⁷ Jugoszláviai kivitelünk és behozatalunk alakulása 1949. március hónapban. Aláírás: Dr. Rieger. Budapest, 1949. ápr. 8. MNL OL Z12 88. (volt 19.) doboz, 676–680. lap.

¹⁰⁸ A NEBÁRT feljegyzése az iparügyi miniszternek: A vas és fém, valamint egyéb áruk emeléséből származó exportkérdések. Jelöletlen irat, az aláírás nem olvasható. Budapest, 1948. március 4. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 203–205. lap.

szerezési költségeket és azokat az árkiegyenlítő alap a NÉBÁRT-nál felgyülemlett import haszonból, vagy más forrásból kiegyenlíti.” Előbbi esetben a szállítást követően, utóbbinál a naptári év végét követő 30 napon belül volna lehetséges a kifizetés. Emellett olyan előterjesztést is javasoltak a Gazdasági Főtanács asztalára tenni, amely szerint az ötéves, Jugoszláviával folytatott árucseré-forgalom várható exporttámogatásának mértéke az áremelések következtében folyó évben mintegy 8–9 millió forint lesz.¹⁰⁹

Ugyancsak márciusban a két ország képviselői rendezték az 1948. évi rendes árucseré-forgalmat, az ötéves egyezmény néhány tételének módosítását (törlések, halasztások tekintetében), fizetési egyezményt kötöttek 1948-ra, likvidálták az 1947-ből visszamaradt számlatartozásokat, továbbá megállapodtak a nem árutermészetű fizetési forgalomról, valamint a jóvátételi számláról a kereskedelmi konstrukcióba történő átvitelről is. Az 1947. július 24-ei megállapodás szerinti 110.976.400,25 dollár értékű árucseré-forgalmi előirányzat az 1948. március 18-i egyezményt követően 80.692.092,34 dollárra mérséklődött.¹¹⁰

Nem sokkal a kapcsolatok végleges megromlása előtt, 1948. június 5-én a felek aláírtak egy újabb árucseré-forgalmi megállapodást, egy áruforgalommal kapcsolatos fizetési és egy nem árutermészetű fizetési forgalomról szóló egyezményt is, valamint egy likvidációs jegyzőkönyvet. Ezek kisebb mértékben módosították az előző évi megállapodást. Az árukontingensek mindkét oldalon egy-egy évre szóltak, a három szerződés érvényessége felmondás hiányában automatikusan egy-egy évvel meghosszabbodott. Külön jegyzőkönyvben tüntették fel a stornírozott tételeket és a magyar nyersanyagimport csökkentését is. A magyar fél behozatalának szerkezete döntően ipari jellegű volt és mintegy 35 millió dollárt tett ki, ami jugoszláv viszonylatban 20%-os növekedést jelentett a korábbi időszakhoz képest, és az összes magyar importnak is nagyjából ekkora része került az országba déli szomszédunktól.¹¹¹

Jóvátétel terén 2,5 millió dollár elengedése érdekében 5 milliót írtak jóvá a kereskedelmi konstrukcióban, egymilliót az egyévesben és négy milliót az ötévesben. Az 1:2 arány kicsit jobb volt, mint az áruszállításnál meglévő 2,11-szeres átlagszorozójú jóvátételi dollár. *„Szorzószám alatt azt értjük, hogy valamely árucikk jelenlegi belföldi forint egységára hányszorosa a hivatalos 11,85-ös középárfolyamon forintra átszámított jóvátételi dollár-egységárnak.”*¹¹² A főbb termékcsoportokban a szállítandó tételek dollárértéke és a teljes forgalomból történő részesedése az alábbiak szerint alakult (ebben nincsenek benne az időközben az 1948. március 18-ai megállapodásban stornírozott cikkek.):¹¹³

¹⁰⁹ Uo. 206. lap.

¹¹⁰ Ötéves magyar–jugoszláv egyezmény. Aláírás nélküli, jelöletlen irat. Budapest, 1948. június 5. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 213. o.

¹¹¹ A jugoszláv tárgyalások befejezése. (Bizalmas) Aláírás: Rieger. Budapest, 1948. március 18. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz, 206–207. lap.

¹¹² Uo. 208. lap.

¹¹³ A magyar–jugoszláv 5 éves gazdasági egyezmény keretében Magyarország részéről 1951 decemberéig szállítandó gyárak, gépek és gépi berendezések gazdasági csoportosításban. Budapest, 1948. május 29. Aláírás: Dr. Borbás. MNL OL Z 12 96. (volt 30.) doboz.

Árucsoport	Dollárérték	A végösszeg százalékában
I. Teljes gyárberendezések	18.249.518,00	20,35
II. Gépi berendezések:		
1. Bányászati gépberendezések	3.625.355,00	4,04
2. Vas-és acélöntődei gépek, kemencék	2.534.960,02	2,83
3. Szerszámgépek, szerszámok	981.962,68	1,09
4. Kompresszorok, szellőzőberendezések, kazán, motor, szivattyúk	31.686.621,07	35,33
5. Vasúti felszerelések	4.543.698,00	5,07
6. Szállító- és emelőberendezések	2.368.405,-00	2,64
7. Mezőgazdasági gépek	490.215,80	0,55
8. Vegyipari gépek	213.310,00	0,23
9. Építőipari gépek	196.307,50	0,22
10. Faipari berendezések	77.741,00	0,09
11. Műszeripari berendezések	208.608,62	0,23
III. Villamosipari gépek és cikkek	14.753.076,00	16,45
IV. Fémfélgyártmányok	9.766.757,00	10,88
Összesen	89.695.535,69	100,00

A március 18-án aláírt egyezmény lényegében a jóvátételi kötelezettségek enyhítését jelentette. Ehhez csatoltak egy bizalmas mellékletet is, melyben leszögezték: „az 1948. évi jugoszláv jóvátételi követelésből 2.500.000 jóvátételi dollár összeg 1:2 árfolyamon, 5.000.000 dollár összegben átvittetik a Jugoszláv Nemzeti Banknak a Magyar Nemzeti Banknál levő „B” áruszámla, valamint az „1948. dollár-számla” megjelölésű számlái javára, mégpedig a „B” áruszámlára 4.000.000 dollár, az „1948. dollár-számlára” 1.000.000 dolláros megosztásban.” A módozatokat és a határidőket a JH, az MNB és a jugoszláv delegáció együttesen határozták meg. Ennek alapján a JH 1948 április-májusában 1,5–1,5; június-júliusban pedig 1–1 millió dollárnak megfelelő forintot fizetett be az MNB-hez. A júliusi kvóta került az „1948. dollár-számlára”, a többi a „B” áruszámlára. Mivel jugoszláv viszonylatban 1 jóvátételi dollár kb. 26 forintba került, a fent vázolt 2,5 millió dollár esetében 2–3 Ft megtakarítás volt érhető el dolláronként, ami kompenzálta az átlagosan 10–20 százalékos vasáremelkedést.¹¹⁴

1949 júniusában még történtek árumozgások a magyar-jugoszláv kereskedelmi viszonylatban is, de már csak igen alacsony volumennel. (Ez derült ki a Magyar Nehézipari Külkereskedelmi Nemzeti Vállalat 1949. júniusi jelentéséből.) A fenti időpontban jugoszláv kereskedelmi képviselők tiltakoztak a Ferrunion röntgenosztályánál, majd a Siemens-Reiniger gyárban a korábban megrendelt 10 db röntgenkészülék le nem szállítása miatt. Az érintett gyárak éles hangú

¹¹⁴ 1948. évi jugoszláv jóvátételi kötelezettségünk egynegyedének a jugoszláv kereskedelmi egyezményekre való átvitele. (MNB Eln. Oszt. Kp. Csop.) Budapest, 1948. április 27. MNL OL Z12 96. (volt 30.) doboz, 210. lap.

tiltakozólevelet intéztek az illetékes tárcához. A nemzetközi gazdasági kapcsolatokért ekkor már a Külkereskedelmi Minisztérium felelt, ahol vizsga a nem megfelelő lebonyolításért az érintett gyártó cégeket tették felelőssé. Az ügyintéző, dr. Rába szerint „szükséges tehát, hogy külkereskedelmi nemzeti vállalataink, különösen a Nikex vezetői felhívják a gyártó üzemek vezetőit arra, hogy ilyen nyilatkozatoktól a jövőben tartózkodjanak és hogy külföldi üzletfelekkel sem közvetlenül, sem közvetve ne tárgyaljanak, hanem az érdeklődőket minden esetben az illetékes külkereskedelmi nemzeti vállalathoz utasítsák.”¹¹⁵ 1949 szeptemberében a Nehézipari Minisztérium egyik feljegyzéséből az derült ki, „...hogy a jugoszláv kereskedelmi megállapodások érvénytelenítése kapcsán visszamaradt exportanyagokról a Népgazdasági Tanács szeptember 1-i ülésén hozott 158/8/1949. sz. határozata intézkedik.”¹¹⁶

Egy 1949. október 3-án kelt bizalmas feljegyzés szerint az azóta felmondott öt éves magyar-jugoszláv gazdasági egyezmény tárgyalási anyagát bizalmas irattárban kell elhelyezni.¹¹⁷ Fontos adatokat közöl ugyanakkor az 1949 őszeig dokumentált forgalomról és a meglehetősen bonyolult szerkezetű nyilvántartásról.

Világpiaci áron az egyezmény volumene mintegy 65 millió dollárt tett ki. Ebből a magyar fél 32 milliót kívánt lekötni, ezen belül 22,2 millió dollár értékű áru került ténylegesen lekötésre. További 6,8 millió dollár értékű áru történt cégek közötti megállapodás, ez viszont ekkor még (1949 októberében – G. P.) nem volt jóváhagyva. Szállítás eddig 4,9 millió dollár értékben történt, ebből 2,4 millió 1948-ban, 2,5 millió 1949. május végéig. „A meglévő kötések alapján 1949 évben összesen 14 millió dollár értékű áru kerül kiszállításra (a leszállítottakon kívül tehát még 11,5 millió). 1950 év folyamán 10 millió, 1951–52-ben pedig 2,5 millió, feltételezve, hogy a fent említett 6,8 millió dollár értékű áru jóvá lesz hagyva és szállítási kötelezettségnek fog számítani.”¹¹⁸

A dokumentum szerint az öt éves egyezményben Jugoszláviának 6,3 millió dollárnyi követelése van. A behozatali oldal 1947-es kontingense 11,4 millió dollár volt, amiből 1949. március 31-ig 11 millió érkezett be, az 1948. évi 14,5 millióból pedig 11,5 millió. Az egyéves szerződés kontingenseinek értéke 1947-ben kb. 11 millió, 1948-ban pedig kb. 12 millió dollár, amiből 1949. február 28-áig mindkét oldalon 4,5 millió dollár értékű szállítás történt. Az alumínium-szerződés keretében 5,4 millió dollár értékben belföldön, 4 millióért külföldön adtunk ki rendeléseket, ezekre sorrendben 1,7; illetve 2,9 millió dollár lett kifizetve. Az alapszerződés értelmében szabad devizában 1947–48-ban 5,5 millió

¹¹⁵ Feljegyzés Buzás főosztályvezető úr részére. Tárgy: jugoszláv reklamációk röntgenkészülékek nem-szállítása miatt. Jelöletlen irat, aláírás: dr. Rába. Budapest, 1949. június 13. XIX-F-1-rr 2. doboz.

¹¹⁶ Feljegyzés B. Sebestyén elvtárs részére. Nehézipari Min. Anyag és Áruforgalmi Osztály. 0–727 2733/H. sz. irat, aláírás: Havel László ov. h. Budapest, 1949. szeptember 24. XIX-F-1-rr 2. doboz.

¹¹⁷ Feljegyzés a magyar-jugoszláv gazdasági egyezmény tárgyalási anyagainak kezelése tárgyában. 0–550 sz., bizalmas iratok. Budapest, 1949, október 3. MNL OL XIX-F-1-b 46. doboz, 10. tétel.

¹¹⁸ Feljegyzés. Tárgy: Jugoszláv helyzet. (Elemzés az 5 éves magyar-jugoszláv egyezményről.) Jelöletlen irat, aláírás nélkül. Budapest, 1949. április 6. MNL OL XIX-F-1-rr 2. doboz.

dollárt fizettek a jugoszlávok. 1949-ben 1,5 millió, 1950-ben 0,4 millió dollár szabad deviza fizetése esedékes. Áruban 3,1 millió dolláros tétel lett teljesítve, szállítás pedig 1,2 millióért történt. 1949-ben 2,4 millió, 1950-ben 1,1 millió dollár értékű árut kellene leszállítani. „Az alumínium-szerződés lebonyolítása azért mutatkozott célszerűnek, mert eddig 5,5 millió effektív dollárt vettünk fel, amit vissza kellene részben szolgáltatni, másrészt pedig a jugoszlávok részére kidolgozandó tervek és költségvetések a magyar alumíniumipar kiépítése szempontjából is komoly értéket jelentenek.”¹¹⁹

Ezt követően a források további áru- és pénzmozgásokról már nem tesznek említést. Az 1949 folyamán felmondott magyar-jugoszláv gazdasági egyezmény újratárgyalása 1953-tól kezdődött meg, és a jóvátételi megállapodáshoz hasonlóan 1956-ban kötötték újra a felek. Ez azonban már egy másik korszakba tartozik. Az 1953–1964 közötti magyar-jugoszláv jóvátétellel kapcsolatos „második” huzavonáról részletesebben ír Honvári János 2012-ben megjelent „Magyar jóvátétel a II. világháború után” című munkájában.

THE HUNGARIAN INDEMNITIES TO BE PAID TO YUGOSLAVIA (1945–1949)

by Gábor Péter
(Abstract)

The first period of Hungarian payment of war indemnities to Yugoslavia between 1945 and 1948 was very much dependent on the general course of the Cold War. After an initial icy phase, relations between the two countries gradually improved until the exclusion of Yugoslavia from the „peace camp”. As long as the friendly relationship between the two neighbours was maintained, Yugoslav attitude towards the Hungarian proposals was generally flexible and pragmatic. Many documents and analyses bear witness to the capillary system of mutual relations linking the two countries, which not only resulted in continuous transports but also in economic contacts which went a good deal beyond the level dictated by the issue of indemnities. After 1948, however, the dictates of high politics led to the progressive stop by the Hungarians of the transports, and consequently all contacts with Belgrade came to a halt. The minutes of the negotiations reflect faithfully through the very fate of the indemnities how the relationship between Hungary and Yugoslavia deteriorated gradually.

As far as it proved possible, the study aimed at allowing an insight into the developments which unfolded in the background of these events. As the political aspect of the topic has already been enlightened in several works, the chief goal of the present dissertation was to demonstrate as fully as possible the economic side, which, of course, cannot be wholly separated from politics. The second period of the payment of indemnities to Yugoslavia (1953-1964) was left out of the research topic, as recently János Honvári has made this issue the object of a profound analysis.

¹¹⁹ Uo.